

WWW.SVET.BG

ЖЕНАТА И ДУХОВНОТО ПРЕОБРЪЩАНЕ НА МЪЖА

МАЙКА ГАВРИЛИЯ. АСКЕТИКА НА ЛЮБОВТА

БЛАГА ДИМИТРОВА
И НЕЙНОТО ПЪТУВАНЕ ПРЕЗ ДРУГИТЕ КЪМ СЕБЕ СИ

МУЗЕЯТ ЗА ИСТОРИЯ НА СОФИЯ

ДЕЦАТА И РЕЛИГИОЗНИТЕ ТАБУТА

бр. 8/2015

ателие книжарница къща за птици

ателие книжарница къща за птици

София, ул. „Проф. Асен Златаров“ 22

бр. 8/2015

Проф. дякон **Андрей Кураев**
ДЕЦАТА
И РЕЛИГИОЗНИТЕ ТАБУТА **4**

ЖЕНАТА И ДУХОВНОТО
ПРЕОБРЪЩАНЕ НА МЪЖА **16**
Разговор с протоиерей
Владимир Тукало

МАЙКА ГАВРИЛИЯ. АСКЕ-
ТИКА НА ЛЮБОВТА
откъс **24**

ОБРАЗИ
Маргарита Друмева
ДОГОНВАНЕ
НА СВЕТЛИНАТА
В ПРОЛУКАТА НЕБЕ **36**

Маргарита Друмева
МУЗЕЯТ
ЗА ИСТОРИЯ
НА СОФИЯ **54**

Главен редактор
Илиана Александрова

Редакционна колегия
Тодор Кичуков
Андрей Романов
Мариян Стоянов
Пламен Сибров

Дизайн
Гергана Икономова

Адрес на редакцията
София 1407
бул. Черни Връх 68
тел./факс: (02) 987 1655
e-mail: svet@pravoslavie.bg

В списанието
са използвани снимки на:
Павла Сиброва
Маргарита Друмева
Владимир Добрев

WWW.SVET.BG

УВОДНИ ДУМИ

ИЛИАНА АЛЕКСАНДРОВА

И тази есен стана ясно, че в училищата няма да има редовен предмет, посветен на религията. Парламентарната комисия по образование отхвърли възможността това да се случи. Вече повече от двадесет години, през различни парламенти и правителства, през концепции и публични дебати, въпросът на религиозните хора в България остава без движение.

Питаме се защо се случва така; питаме се и дали въвеждането на религиозно обучение в училище не крие повече рискове, отколкото потенциални ползи. Принципните въпроси – трябва ли да бъде дистанцирано училището от религиозния живот, може ли от друга страна да бъде игнориран религиозният контекст на културните и политически процеси в развитието на обществата, както и дали може да се разбира собствената ни история, литература, култура и менталитет извън християнския контекст, остават. Днес те изглеждат почти толкова спорни, колкото бяха в нача-

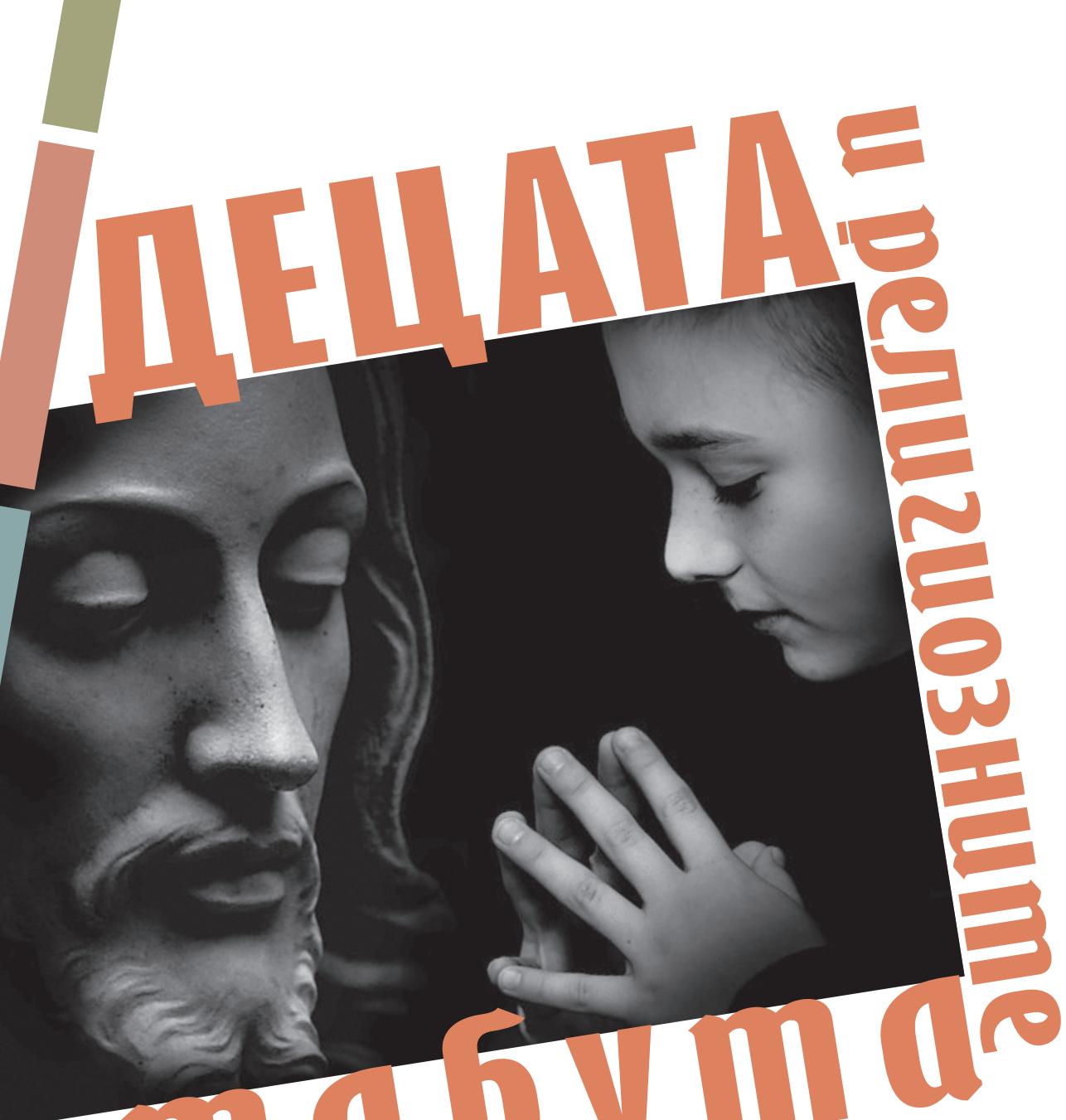
лото на промените през 1989 година и либерализирането на религиозния живот в България.

От друга страна, за Вярващия човек остават опасенията, че е възможно зле провежданото религиозно обучение в училище да деформира съзнанието на детето и мисленето му по въпросите на Вярата. Такива страхове имат и невярващите хора.

В този брой сме подбрали откъс от полемичната книга на професор дякон Андрей Кураев, в която се разсъждава за нуждата от религиозно възпитание на децата. За германския мироглед и естествената германска религиозност, за опасностите от табуизиране или изтласкване на духовните въпроси от разговора с децата за света, в която живеят.

Предлагаме Ви още текстове за това как религиозният опит променя живота, за възможностите и не-възможността този опит да бъде споделян. И за смисъла на упованието, че невъзможното за човечите е възможно за Бога.

Приятно четене.

“ДЕЦАТА” религиозните табута

Професор дякон Андрей Кураев

Дълги години живяхме и се възпитавахме в идеологически цирк. По едни и същи поводи идеолозите ни налагаха противоречиви тезиси, като всички наричаха „основи на марксистко-ленинското учение“.

По този начин атеистичната пропаганда постулира: Вредата от религията се състои в това, че тя ни отчуждава от общественополезна дейност, започваме да живеем в миражи и бездействие. До ден днешен много пропагандисти обичат да пишат, че религията пречи на човека да участва активно в политически борби (на страната на въпросните пропагандисти, разбира се). Съответно, основният порок на Православието се състои в това, че Църквата няма собствена ясна социално-политическа доктрина, тя се е „замворила между стениите на храма“.

Минава седмица след подобни обвинения. Нека предположим, че патриархът дава публична оценка на политическите събития; оценка, която издателите на някое списание не искат да напечатат. И същото това списание, което доскоро бе критикувало Църквата за това, че е в изолация, започва да я обвинява в клерикализъм: „Как смее Църквата да се меси в политиката? Нейната работа е да

се моли!“. Това пак е цирк, макар и вече не е „съветски“.

А в педагогическите институти и на учителските семинари и до днес продължава да се изпълнява логическото салто мортале, репетирано още по съветско време. Всеки курс по „научен атеизъм“ започва със заявление: религията е породена в детството на човешкия род. Това е неразвито, първобитно, митологично мислене. Но после човечеството е израснало, родили са се философията и научната рационална мисъл, и то е излязло „на

магистралата на прогреса“. И така, изходната позиция е следната – „религията е детско мислене“.

Минават още няколко лекции и професорът по научен атеизъм предупреждава: „Скъпи другари, вие ще ставате учители, така че бъдете бдителни и не предоставяйте на децата никакво религиозно възпитание. Не трябва да

(6

ги насиливаме и да им пробутваме религиозен мироглед“.

Сега сравнете изходната позиция със заключителната. Ако религията е детско мислене, тогава питам – защо не трябва да разрешаваме на децата да мислят по детски?

В този случай не поставям въпроса дали религиозното възприятие на

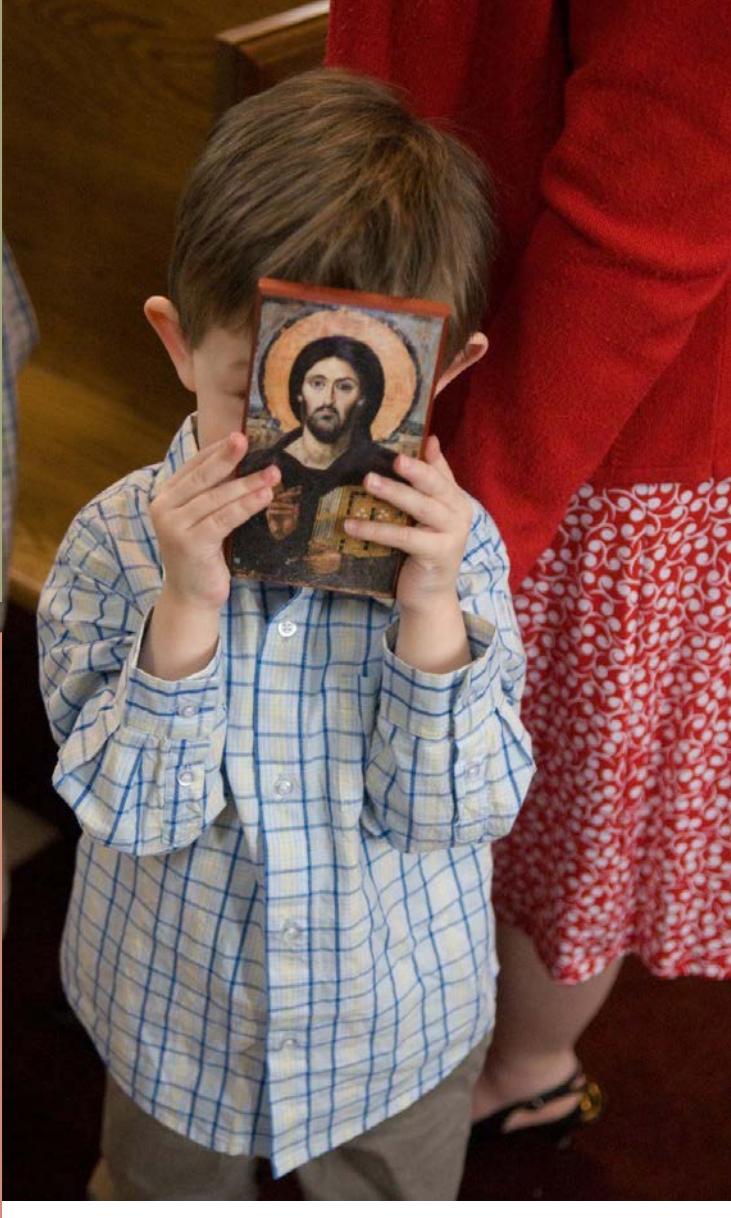
света е „правилно“ или не. Просто ми се струва, че гори онази митология, наречена „научен атеизъм“, би трябвало да уважава правилата на логиката. А те гласят: ако ти заявишаш, че германският мисловен модел на цялото човечество е религията, и освен това смяташ, че Всяко дете в пълното си развитие преминава цялата филогенеза, тоест цялата история на развитието на човешкия род, значи ти чисто логически си длъжен да признаеш, че в живота на детето, на това конкретно дете, задължително трябва да присъства периода на митологичния мироглед. Това означава, че то самò жадува да слуша за Горния свят.

Не е достатъчно само да забележим логическата несъвместимост на тези позиции. Логиката не търпи особено поражение, ако някой нарушива правилата ѝ. Ако някой реши да пренебрегне закона за земното притегляне, самият закон не страда: в крайна сметка не нютоновата механика, а човекът, който я е пренебрежнал, пада и си чупи врата. Така и в случая – германските души могат да бъдат обезобразени, ако към тях се пристъпи с извратен шаблон.

Аргументът „ще порасне и сам ще се оправи“ може да разрушчи всичко, свързано с възпитанието. Това е все едно да кажем, че тъй като на света има много езици, значи с детето не тряб-

ва изобщо да се говори до набършване на шестнадесет години, а когато ги набърши, само ще си вземе паспорт и ще реши какъв да е родният му език – японски, английски или руски.

Без съмнение Всяко възпитание неизбежно означава частично налагане на собствен начин на мислене и мироглед от страна на родители, учители, по-големи от детето приятели. В този смисъл езиковото и религиозното възпитание са напълно еднакви. Фразата „ще порасне и сам ще се оправи“ не предполага грижа за детето, а отказ от отговорност за неговото възпитание. Ако детето започне да си задава въпроси, то ще търси отговори сега. И ако възрастните не му предоставят отговори, то ще започне да си ги съставя самò, с подръчни материали. Разбира се, качеството на такива отговори може да се окаже опасно. Сега не са времената на Брежнев, когато се е пазело пълно мълчание по отношение на Вярата. Средствата за масова информация постоянно се плъзгат по ръба на „религиозните тайни“. Тези окултни влечения по телевизията възпитават и в децата именно окултен мироглед. Започва първият урок в първи клас, влизаш в кабинета, опитваш се да им обясниш какво е гушата, а в отговор чуваш: „Аз знам какво е! Нарича се „асторално мяло“!... И кой може да гарантира, че след няколко години това младо създanie, което е чуло

думи като „карма“ и „астрал“ от някой „Учител“ още като пеленаче, няма да се озове в секма?

И така, у децата вече е заложен личен интерес към религиозната реалност. Затова разговорът за религиозното възпитание на децата трябва да започне от въпроса защо това е нужно. Не защо е нужно на нас, на сържавата, на Църквата, на училището, а защо и дали е нужно това на **децата**. Нека се опитаме да погледнем на

разговора за духовния свят през очите на едно дете и да поставим въпроса какво означава за него самото наличие или отсъствие на религозно възпитание.

Логиката на религиозното познание ни заставя да признаем, че в живота на всяко конкретно дете трябва да присъства периодът на митологично възприятие на света. Значи, детето има нужда от религиозно възпитание, за да бъде дете.

Децата не са агностици, тяхното възприятие на духовния свят е и живо, и реалистично. Те виждат света по много мистичен начин. Особеност на това митологично мислене е, че човек не прави разлика между естествения и свръхестествен

вения порядък на нещата. Работата е там, че курсовете по научен атеизъм се основават на началната теза, че религията е вяра в свръхестественото. За атеиста чудото изглежда свръхестествено, а за дълбоко вярващия човек чудото е напълно в реда на нещата. Не е трудно да се убедим, че и на детето също е присъща тази черта, този митологичен мироглед. За него няма нищо свръхестествено. За него чудесата са на дневен ред.

В съзнанието на дялето светът не се дели на „естествена и „свръхестествена“ сфера. Въобще всяко органично религиозно чувство не възприема чудото като нещо разрушително за реда, а напротив – усеща, че без чудеса светът няма да съществува, че чудото е едно със света. Нормално е да живеем с чудесата, не е нормално да съществуваме само по физичните закони... Религиозното съзнание е много реалистично, то не обича „фантазии“. Просто в неговата реалност влиза и чудото; тя не е ограничена от света на мъртвите предмети.

Ето, значи светът на дялето е организиран и чудото играе постоянна роля в него. Един възрастен би ли се поразил, ако види на улицата живия Христос? Е, дялето не би. То би се зарадвало на такава среща. И децата от 4 – 6-годишна възраст, срещайки на улицата свещеник, гърмогласно оповестяват пред родители и приятели, че „ето, идвa Дядо Боже!“. При това го правят деча именно на невярващи семейства. Разбира се, църковното дяле, което е срещало свещеника се е причастявало още в ръцете на майка си, дотогава вече е научено да се отнася към свещеника с привична топлота и доверие. А дечата, които са чували само откъслечни фрази за духовната сфера, ловят всеки знак от тази област, която самите те считат за най-важна. И за едно дяле срещата с „Дядо Боже“ е напълно ес-

тествена. Преди един час е срещнал прекрасно момченце, а ето сега се среща с още по-забележителен Дядо Боже... Какво странно има в това?! А вие, възрастните, по-често ли Го срещате?

Един ден след служба, докато стоях в дворчето на храма, един човек доиде до мен. Дълго време ме гледа, а после попита: „Ти тук ли живееш?“. Изглежда, не повярва на обяснението ми, че не живея, а служа тук. Когато продължихме разговора, стана ясно, че за всичките пет години от живота си той никога веднъж не беше влизал в църква. Щом е така, ще влезем в храма. Разбира се, не можех да му разкажа нищо за храма. Нали не мога да му казвам „това е иконостас“, „това е олтар“, „това е полилей“ и подобни странни, чужди думи. В края на краишата той видя повече от мен в този храм... Та разходи се мой пет минути из храма, след това се върна при мен и каза: „А аз видях къде са те убили“ – и показва Разпятието...

Тригодишно момченце дълго се мъчи от кашлица. Преди да заспи казва на баба си: „Бабо! Ако видиш ангели насън, помоли ги да спрат кашлицата ми, много се изморих!“.

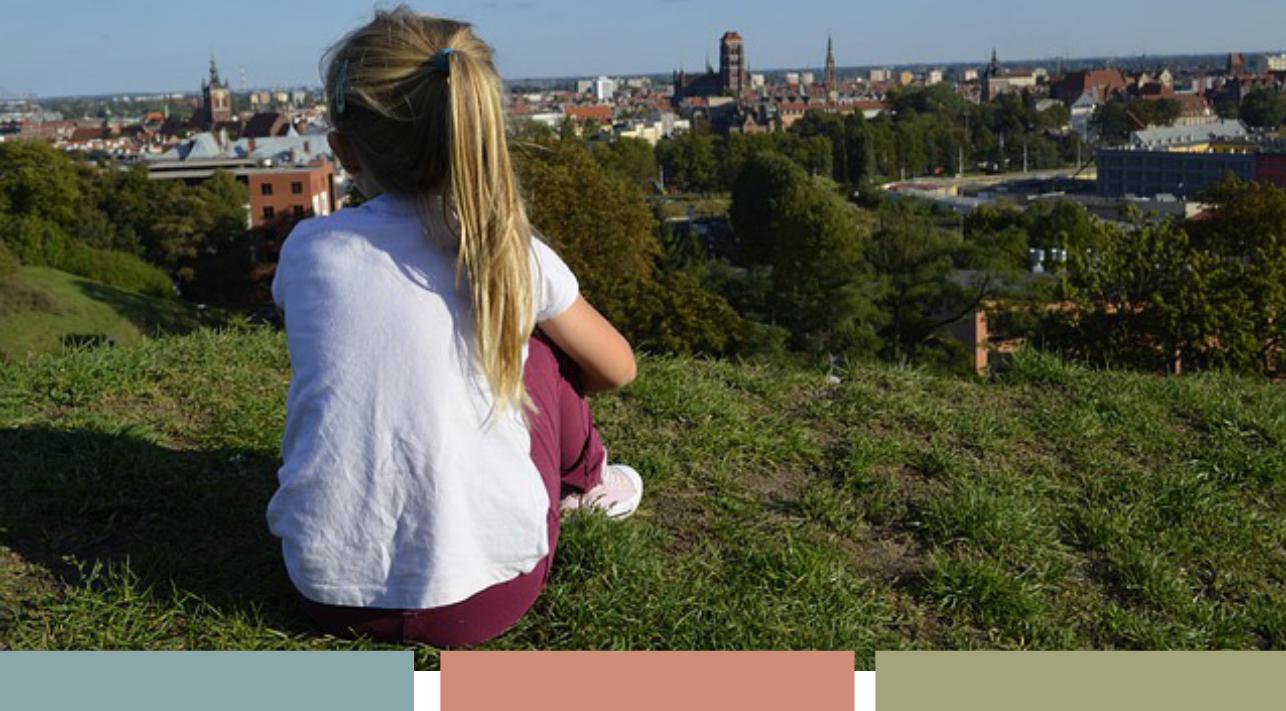
Много подобен случай е имало в живота на други дами души, като аз съм чувал историята от всеки поотделно. Участници в него са шестгодишният Серъожка и майка му. Веднъж се ока-

зали в град, построен около атомна електроцентрала. Когато станало време да си ходят, на Серъожка започнало да му тече кръв от носа. Минават часове, а не могат да спрат кръвотечението. Анализите показват, че съдържанието на левкоцити в кръвта му е три пъти по-високо от нормата. Момченцето постъпва в болница. Майка му седи до леглото и плаче. Това семейство не може да се нарече традиционно религиозно. Големият син се възьрковява в студентските си години и постепенно повежда роднините си към Вярата, но само най-малкият, Серъожка, е възпитан в православна атмосфера. И ето, майка му плаче над леглото на детето, което постепенно си отива... В този момент Серъожка отваря очи, поглежда майка си и досада сърдито казва: „Мамо! Защо само плачеш? Поне се помоли!“. Майка му започва да се моли, но скоро сълзите отново пречат да се обърне към Бога. Тогава Серъожка започва да настоява: „Не, мамо, не се разсейвай, моли се!...“ Скоро кръвотечението спира и съставът на кръвта до сутринта влиза в нормата (за да е пълна историята, трябва да кажа, че за пътешествието си семейството е взело иконка на преп. Сергий Радонежки, подарена им от стареца Кирил в Троице-Сергиевата Лавра)...

В познато семейство от сибирския град Ноябрск се разболява мъж, който насърко се е възърковил. През пър-

вия ден на болестта петгодишният му син Максим узрижен обикаля около лежащия си баща... На следващата сутрин болният вече се надига... Максим се втурва в стаята на баща си и в движение пита: „Вече нали не си болен?“. Получава ѝки отговора: „Погодбре съм, но все пак още боледувам“, момченцето тичешком се връща обратно и през рамо извиква: „Тогава ще отида да се помоля още!...“

А ето случай, на който аз самият станах свидетел. През юни миналата година бях поканен да изнеса няколко лекции в Тамбов. Не е трудно да си представите влак, пътуващ от Москва в началото на лятото. Вагони, пълни с деца, които се „конвоират“ към бабите си на село. В моето купе седи типично московско семейство. Майката и башата карат две момченца при баба и дядо на село. По-голямото е на девет, по-малкото – на шест. Естествено, те виждат, че съм свещенослужител, и майка им разказва, че и те вярват „в нещо“, че баща им е строител, даже Веднъж е монтиран тръби на храм. Децата също не распратат без Бога. „Малкият Саша знае даже „Отче наш!“ – хвали се майката. Веднага вдига детето: „Саша, покажи как знаеш „Отче наш!“. Обикновено в такива ситуации детето никак няма желание да декламира пред възрастни, било то стихотворение или молитва. И ето, Саша отгоре-отгоре, с огромно нежелание каза молитвата

(само и само да го оставим на мира). Легнахме да спим. Щяхме да стигнем тяхната станция към шест сутринта. Буквално в шест без десет, на няколко километра от станцията, влакът изведнъж спря. Стоим един час, втори... после стана ясно, че във влака, който е пътувал пред нашия, се е взривила цистерна. Децата нервничат, родителите също се тревожат: трябва да ги посрещат коли от колхоза. И неочаквано майката нервно казва: „Е, Саша, помоли се, а?“. Изглеждаше сякаш не говореше сериозно. Но Саша разбра всичко правилно. Стана и започна вече истински: „Отче наш, иже еси на небесех...“. Някои фрази изпускаше, други бъркаше... Когато каза „Амин“, влакът тръгна. Измина нужният километър до станцията на помолилия се, и там вече спря за дълго. А

моите молитви Господ не приемаше...

Ще приведа още един пример, който не може да бъде обяснен с „влиянието на средата“. Синът на един червен комисар не знаел нищо за Бога, даже баба му, когато я попитал какво означава кръстът на Врата ѝ, отговорила, че това е часовник. Но веднъж, когато чуло звъна на камбаните, това дете казало: „Бабо! Заведи ме в църквата. Само един път да погледна Ядо Боже и повече няма“.

Ето, за детето това е в реда на нещата; за него е неестествено да бъде материалист.

Но ако естественият стремеж на детето към цялостно, митично познание на света не бъде насочен към изработените от културата форми на религиозно съзнание, то е обрече-

но самò да създава митове и богоове. Налагането на табу върху най-важните теми Боги до изврещаване на Вътрешния му свят.

Ако средата, в която живее едно дете, не му предлага многостранно, митологично, сърдечно, живо осмисляне на света, тогава този свят ще бъде за него ограничен, увреден.

През 20-те години в съветската педагогика е бил направен опит да се спре преподаването на приказки. Аргументите за това: „Ние подготвяме инже-

нери на човешката душа, имаме нужда от рационалисти, а всички тези баби яги и змейове са ни напълно ненужни“. Но достатъчно бързо станало ясно, че еднозначната и плоска рационализация на детското съзнание уврежда психичния свят на детето, то губи мономерността на мирогледа си.

Детето без религиозно възпитание рискува да получи не само психически травми. Тук става дума за повече от душевен и емоционален глад. В началото на 80-те години излезе книга, наречена „Преодоляване на страхъ

при децата". Жалко, че не запазих тази книга и не запомних имената на авторите. В нея се говореше за нощните страхове на децата, за страхата им от тъмното и самотата. Авторът бе предложил напълно ясна психологияческа методика – беше помолил децата да нарисуват страховете си. Детето със собствена ръка рисува причината за своя страх и вече се страхува по-малко.

Към книгата имаше приложение с тези рисунки. Какви чудовища плашеха децата в обществото на безвъзвратно победили социализъм? Извънземни? Динозаври? Баба Яга?... По-голямата част от децата бе нарисувала бесове. Откъде се появява страх от дяволи в съветските деца? В онези години дяволчето в анимациите и на клочодържателите, в детските албуми за оцветяване и книжки от типа на „Приказка за попа и неговия слуга Глупан”, е много мило и смешно същество, с което съветските душеведи предлагаха на децата да се идентифицират. Или всички го обиждат, или е такъв пакостник, че даже започваш да го съжаляваш. В него няма нищо зло и лошо. И изведнък тези деца (от невярващи семейства) рисуват не никакви извънземни, чудовища и т.н., а именно дяволи.

Тук нищо не може да бъде обяснено с бабини приказки: първо, по онези времена страхувашите се деца са

били много повече от Вярващите баби; второ, даже една Вярваща баба няма да започне да разказва на внука си за Лукавия, без да му е дала преди това средство за духовна защита. Тогава възниква въпрос: ако детето вече има такова възприятие, не си ли струва да му бъде даден опит от общуване с този свят; опит, който е натрупан от неговия народ, от човечеството. Тоест да пречистим личния му духовен опит, който все още може да е малък и двусмислен, през призмата на общочовешкия църковен религиозен опит.

Ако не поговорим с детето за това, тогава то ще се „вари в собствен сос“, което може да доведе до тъжни последствия. Духовният свят е сложен, не е едноцветен, там наистина се води духовна война, както пише Достоевски: „Тук дяволът се бори с Бога, а бойното поле са сърцата на хората“. Ние, възрастните, можем да се договорим: „Хайде до шестнадесетгодишна възраст да не казвате нищо на децата за Вярата, за религията“. А ще можем ли при това да получим под този договор за обещано съгласие подписа на Тъмния княз? Ще ни обещае ли той: „Да, га, до шестнадесет години няма да видите никакви зли, мрачни мисли“?

Не трябва да мислим, че силите на злото непременно се явяват в об-

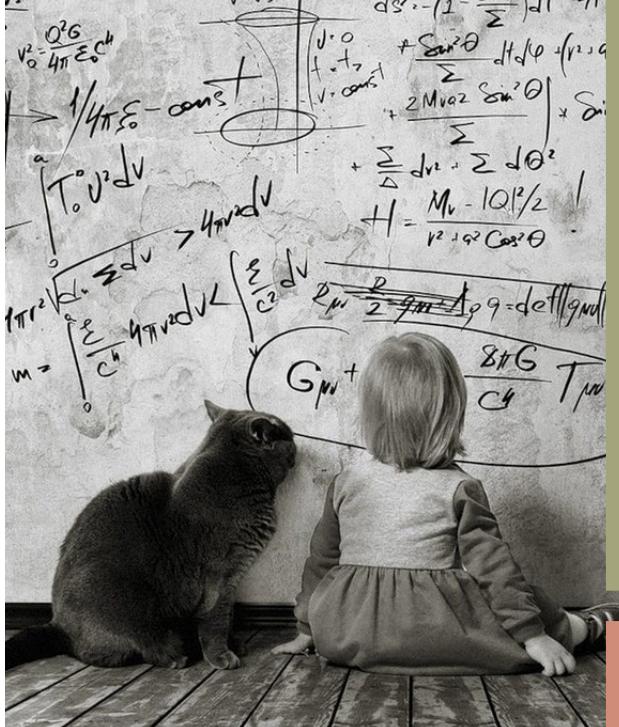

раза на Мефистофел и ни казват да подпишем договор (Въпреки че ми се е случвало да се срещам със саманисти, които разказват точно това за своите отношения с патрона си). Този опит за прилив на свръхчовешка ненавист в сърцето на човека съществува у всеки. Този опит за прилив на свръхчовешка ненавист в сърцето на човека съществува у всеки. Избухва скандал,

спречкване между близки хора, и те си казват немислими гадости. На следващата сутрин ако ме попитат: „Какво наговори вчера на Лена?“, аз мога само да отговоря: „Знаеш ли, нещо ме връхлемя“.

Този опит за прилив на свръхчовешка ненавист в сърцето на човека съществува у всеки. И при децата той се забелязва много ясно. Даже децата, възпитани съгласно най-прогресивните методики, понякога проявяват пристъпи на неописуема, необяснима ярост. Кой не е виждал такива маниакални пристъпи? Или не е наблюдавал нещо още по-лошо – как детенце, което преди секунда е било като въплътен ангел, изведнъж за минута се превръща в Каï с окаменяло сърце, който не иска да чува за нечия болка? Ето, детето е ангелче, мило и добро – и внезапно, без какъвто и да било преход изпада в маниакален пристъп. И в яростта си то е готово да съкруши всичко около себе си. При това интензивността на тази ярост, нейните машаби са напълно несъразмерни с повода, който я е провокирал.

Трябва да защитаваме децата от такива „приключения“. От духовната отрова защитата е духовно оръжие. Тук таблочките, образователните книжки и рисунките няма да помогнат. Църквата защитава децата с помощта на Кръщението и Причастието.

И тук аз вече като църковен човек ще кажа, че трябва да защищаваме децата си не само с разкази за Евангелието или за сатаната, но и с тайнствата, молитви, включително с молитвите на родителите, на Църквата. Но това вече е друга тема.

Във всеки случай трябва да помним, че като не допускам детето до беседи за душата, за Бога, за Евангелието и чудесата, родителите не оставят религиозното съзнание на детето чисто, а вписват в душата му съвсем определени знаци на религиозно съдържание. Защото атеизъмът също е вид религия, бидејќи антирелигия.

Вярно е, че човек не трябва да бъде насиливан. Но имаме ли основание да мислим, че децата се противопоставят на Христос? Защо считаме децата за демони? Християнският писател от трети век Тертулиан е казал, че човешката душа по природа е християнка. Това означава, че за човека е естествено да се стреми към Христос, не да му се противи. Значи, само злата Воля на човека отклонява стремежа му към Източника на живот. И наистина ли малките деца са толкова зли, че в душите им няма място за Христос и Евангелието, за молитва и тайнство?

Ако говорим за училищното възпитание, тогава аз мога просто да засвидетелствам, че когато вляза в клас и децата разберат защо съм дошъл и за какво ще говоря, в тях се пробуж-

да неподправен интерес. За тях това е радост. Как заискряват очите на първокласниците, когато видят, че в клас е влязъл човек, който ще говори за Бога! Не просто любопитство и не просто радост пред непознатото. Но също така радост от свалянето на едно табу, на една забрана. Имало е тема в живота, която родителите са забранявали. Самите деца знаят за тази област и не разбират защо възрастните не говорят за нея. Детето никога не възприема разговорите на духовни теми като насилие (става дума за малките деца). За него това е светът.

Децата имат нужда от защита. За тях църковният живот е радостен. „*Оставете децата и не им прочете да го ядат при Мене, защото на такива е царството небесно.*“ (Мат. 19:14)

Превод от руски: Павла Сивова

* Заглавието е на редактора. Текстът представя откъс от книгата „Школьное богословие“.

Жената и духовното преобръщане на мъжа

Разговор на Юлия Коминко с протоиерей Владимир Тукало

Жената се интересува от всичко. А омъжената жена се интересува от всичко и от всички – особено от членовете на своето голямо семейство. И гори от духовните въпроси: пости ли мъжът? Колко често се причаства? Чете ли светоотечески книги? Води ли духовни разговори със свещеника? Независимо дали главата на семейството иска, или не, тези въпроси ще вълнуват неговата вярна спътница. Как да се вълнуваме без изкричявания, с чувството за хумор ни съветва опитният глава на семейство и многодетен баща – киевският свещеник Владимир Тукало.

*По пътя към Христос и гвамата преживели
немислимото... „Умолявам те, господарю мой
и рабе Христов – казала Наталия – докато си
още жив, протегни ръката си, за да я отсекат,
и тогава ще бъдеш като останалите свети
мъченици, които са пострадали повече от теб!”*

*Свети Адриан протегнал ръка към нея, а тя я
взела и я сложила на наковалнята. Мъчителят
ударил силно ръката с чук, отсякъл я и от го-
лемите страдания свети Адриан начаса предал
душата си в Божиите ръце”.*

Този поразителен пример за това как жената
може да стане истинска духовна наставница
на своя съпруг предшества нашата беседа.

Отец Владимир, ситуацията е следната: жената Вижда, че мъжът ѝ е започнал да се причастява ръдко. Охладнял е във вярата, или... Трябва ли да се беспокои за това?

Това ще я беспокои във всеки случай, независимо дали трябва или не. Жените са пазителки на домашното огнище, у дома всичко е под тяхен контрол. Разумното устройство на

семейството е, когато мъжът определя стратегията: „Накъде да вървим”, а жената – таќмукама: „Как да вървим”. „През 1945 г. ние ще презвездем Берлин” – казва мъжът. А жената отговаря: „Добре. Сега е 1941-ва. Значи, тук копаем окопи, там строим отбранителни съоръжения, ще използваме таќова и таќова оръжие...“. И мъжът, ако е мъдър, няма да се опитва да измести жената по въпросите на таќмукама. Неговата задача

Ча е да следи тя да не се отклонява от стратегията, защото нейното желание всичко да бъде „колкото се може по-добре“ често я отклонява от целта и тогава стратегическата насока на семейството се изменя.

Но по въпросите „как да вървим“ жената има право да контролира всичко. От нейната преценка зависи домакинството, семейният бюджет, облеклото, храната и пр. И изведенъж на преден план излиза духовната област, над която тя няма власт. Ако няма пари, тя може да „измъкне“ заплатата на мъжа си, да го уговори да поработи на още едно място, или сама да изкара пари. Ако децата имат проблеми с учението, може да наеме частни учители. А тук проблемът е, че се нарушава духовното устройство. Какво да правим? И жената се впуска в решаването на тази глобълсканица.

У нас съществува следното клише: колкото по-често ходим на църква, толкова по-силно действа благодатта, човек се изправя и животът му се подрежда. Често се опитваме да вкарраме своите домашни именно в тези железни рамки. Но нали въпросът не е в количеството, а в качеството на посещаването на храма.

Ако човек ходи на църква и там разкрива сърцето си, той се докосва до Божията благодат. Дори ако десет минути е постоял и е поговорил с

Бога – това може да бъде достатъчно: почувстввал е отклик в душата, Господ се е докоснал до сърцето, и с времето човек ще иска контакти да продължи. А ако мъжът стои в църква „не за полза, а само по волята на изпратилата ме жена“, както казва отец Фьодор от „Дванадесетте стола“, тогава възниква проблемът: сърцето не се включва. Напротив, тук започва да работи „принудата“.

По закона на физиката силата на действието е равна на силата на противодействието. Така и тук: колкото повече жената оказва натиск, толкова повече домашните ще се съпротивляват. Дори и децата – до 14-15 години все още ще се подчиняват, ще ходят на църква насила, ще изобразяват на себе си кръстния знак, но след време ще започнат да се бунтуват, да се правят на луди, да измислят оправдания. А на 18-20 вече и с пръчка не можеш да ги вкараш в църква, защото за тях богослужението се асоциира с насилие над тяхната воля и свобода.

Така и мъжът. Той е готов да се примери с това, че жената е първа в кухнята. Съгласява се няя в битовите, практическите неща. Дори ще я послуша, когато му каже коя риза да облече и как да си закопчае сакомо. Но той никога няма да се примери с това жената да стане негов духовен гуру.

Върковената жената съди по себе си и ако някой в семейството престане да спазва постните или да ходи на църква, тя се страхува, че ще сестигне до отпадане на нейния близък човек от Църквата. Но както изглежда, честотата, с която мъжете ходят на църква, не свидетелства за никакво отпадане. Тогава защо става така?

Има анект от за едно момче, син на английски лорд, което от малко било нямо. И ето, на 13-ия рожден ден на момчето семейството седи на масата за закуска. Лордът казва: „Добро утро“. Момчето не отговаря. Сервирам овесена каша. Изведнъж момчето произнася: „Не е достатъчно солена“. Всички са в шок: какво става, не може да бъде! Събрали се роднините и го питат: „Какво, нима Вие можете да говорите?“ – „Да, мога“. – „Но защо не произнесохте нито дума през всичките 13 години?“ – „Не беше необходимо“.

Taka и в някои семейства. Жената толкова се опитва да угоди на мъжа, че той просто няма нужда от нищо. Има ли жена? – Има. – Слуша ли? – Камо че да, вярваша е. – Изкарвам ли пари? – Изкарвам. Най-общо казано, всичко е наред.

Често жените, особено младите християнки, обграждат мъжете си с такава грижа, че чак ги носят на ръце. Гледаш всичко това и си мислиш: действително, защо му е да ходи на църква – нахранен е, напоен е, сложен е да спи...

Да не обвиняваме жената за това. Какво га прави в такъв случай? Ако жената не е авторитет в духовен план, как може да му повлияе? Може би да остави този въпрос да се решава от самосебе си?

Не, не бива да го оставя.

Главното, което жената може да направи, е нейната лична молитва. Може да го даде при свещеника, да поиска от него правило за това мъжът ѝ да се възпроизвади, да се приближи до Църквата.

В моята свещеническа практика имаше интересен случай. Една енориашка, младо момиче, се запозна с младеж, който беше пълен атеист. Той никога беше прочел Библията, но се надсмиваше над вярата.

Тя идвала при мен и казвала: „Отче, той е много добър, обичам го, но се страхувам да съвръжда живота си с него“. – „Пред теб – отговорих – има гъва

пътя: или се отказваш от него, или се бориш за него”. – „Но как?” – „Трябва да се молиш”.

Много говорихме с нея за тази ситуация. „Може ли да го наставлявам по някакъв начин?” – питаше тя. Но как да го наставляваш, ако човекът е психолог по образование, пише докторска дисертация, образован е, начетен е – няма да излезеш на глава с него. „Знаете ли, когато започна да философствам, той направо ме слага в джоба си. И след това изпитвам такъв срам... Струва ми се, че и Вярата си не съм защитила, и на него съм се обидила.

Момичето се остави на Божията воля, молеше се усърдно. Прочете един академик 40 пъти, след това втори, трети. Мина половин година, мина цяла година, и един ден този младеж идваш при мен и пита: „Защо тя идва тук?”. В смисъл, че той искрено се заинтригува за какво са ѝ Църквата и Вярата.

Тя не го отегчаваше с разговори, не го караше да ходи в манастири. Но ако той питаше, тя отговаряше според степента на своето знание. Не се опитваше да го просвети, а споделяше това, което знае и чувства. Аз я съветвях: „Ти просто отговаряй това, което мислиш. Ако пита нещо, което е повече от твоето знание, му кажи:

при теб са се натрупали много въпроси, хайде да отидем при свещеника”.

Какво в никакъв случай не бива да правим, за да не предизвикаме онова противодействие, за което Вие говорихте?

Най-неправилният подход е: „Аз ще го възпроизвяд”. Или: „Аз ще го променя. Той ще стане друг”. Това не е начинът. В такова поставяне на въпроса вече присъства упованието на себе си, проявява се егоизъм.

Да смяташ, че „ще го промениш” е безумие, защото да промени другия човек може само Бог. Творението не може да промени друго творение, а ето – Творецът може всичко. Значи, трябва да започнем с това да се обръщаме към Твореца.

Ние искаме да променим другия човек със своите думи, действия, предложения, туристически походи или поклоннически пътувания. Мислим да го заведем при някой старец или авторитетен свещеник... Но старците и отците не представяват авторитети за този мъж. Да, някакво старче говори там нещо си. Нали трябва да прочете за това в интернет, какво пишат там за него...

Затова трябва да оставим мечтите и да се настроим за труг. Ако обичаш човека и искаш да го промениш, това можеш да направиш само чрез жертвба. Момичето, жената със своята любов може да пожертвва част от силите си, енергията си, времето си за молитва за своя годеник или съпруг. И постепенно, малко по малко, той ще започне да се преобразява. Това няма да стане веднага. Господ ще я изпитва чрез Вярата. Но след време постепенно ще се преобрази и самият човек, и цялото семейство ще получи голямо утешение и радост. Обаче всичко това е възможно само чрез труг.

А по отношение на постъпките е съвсем неправилно да го дърпаме към църквата: „ти трябва”, „ти си длъжен”, да поставяме рамки, условия. Трябва да започнем да се молим и полека да предлагаме, да заинтригуваме.

Често мъжете, както вече казах, не виждат причина, поради която трябва да ходят на църква. Жената е прочела житията на светите отци, научила е, че ако се изповядваш, ако се причасняваш, ще започнеш да се откъсваш от греха, Господ ще даде милост, ще освещава ума, ще просвещава сърцето. Тя знае това, но мъжът ѝ няма такива познания. Ако започне да му

разказва, той няма да обърне никакво внимание, защото за него жената не е духовен авторитет. Виж, ако му каже да посоли борша след 15 минути, той безпрекословно ще направи това. Защо? Защото, ако не постъпи така, както тя е казала, това няма да бъде борш, а помия, която няма да може да се яде. А ако я послуша, ще бъде добре за стомаха.

У мъжете е по-силно развито рационалното възприятие. Така че най-добрият вариант за жената е да намери свещеник, който постепенно би достигнал до неговото съзнание, би поговорил с него и би му обяснил.

В такива случаи каня хората на молебен за успех в работата. Дори за най-отдалечения от Вярата мъж „успех в работата“ звучи разбираемо. „Колко трябва да стоя?“ – „15 минути“. – „О, добре, нямам въпроси...“.

Ето, те са се помолили, аз произнасям кратко напътствено слово – засягам важни за него неща, разказвам му защо ходим на църква, каква цел може да има той. Не казвам: ти си длъжен, ти трябва, а само предлагам. В Православната църква Господ Иисус Христос се явява за нас Покровител, Помощник, Пример за подражание. Господ не насиљва волята, не заставя, не принуждава. Той предлага: елате, вземете. Така казвам и аз: „Искаме ли това и това? Не? Моля...“.

Винаги трябва да помним: само Господ измения хората. Свещеникът не „изправя мозъци“, той се. Често женихите, когато ме молят да поговоря с мъжете им, се опасяват: „Той няма да послуша...“. Така ние нямаме нужда той да послуша, ние имаме нужда да засеем. Свещеникът е посял, жената наторява с благодатта. Благодатта се дава чрез молитвата. Ето, тя тихичко се моли за мъжа си, моли Господ га отвори сърцето му, щедро да ороси с благодат това зрънце.

Най-важното е да избягваме принудата. В насилието няма любов. Любовта е дълготърпелива, пълна с благосът, не завижда, не търси своеето, не се радва на неправда, а се радва на истина. Любовта ще действа там, където има безгранично доверие един към друг.

Ако мъжът обича жената, той ѝ се доверява: тя иска така, значи за нея е по-добре така, нека отиде в църквата да се помоли. Ако той види, че неговото поведение ѝ причинява болка, просто заради нея ще го даде в храма, ще направи тази крачка на любовта. И взаимната жертвба – нейната смиренна молитва и неговата искрена отстъпка – постепенно ще усилват чувствата, давайки с това възможност на Бог да действа в сърцата.

Превод: Татяна Филева

Източник: www.pravmir.ru.

Аскетика на любовта

Майка Гаврилия

Нова книга на издателство ОМОФОР

МОНАХИЯ
Гаврилия

АВРИЛИЯ ПАПАЯНИ. Обичната. Родена е в Цариград през 1897 година, на 2 октомври, празника на св. Киприан и св. Юстина. Тя е четвъртото и последно дете на *Илия* и *Виктория Папаяни*, които преди това имат син, *Александрос*, и две дъщери – *Василики* и *Павлина*. По-късно майка ѝ разказва на роднините си, че когато малката Авалия дошла на бял свет (цели седем години след сестра си Павлина), тя усетила, че това нейно последно дете е специално.

Тази различност, тази „светлина“, с която Бог я бе дарил, усещаха от първия миг всички, които случиха да я срещнат. Като че ли тайната Врата се отваря изведнъж, за да разкрие един напълно нов свет – който винаги си копнял да зърнеш, макар и скришом. Тогава те обзema сигурността, че някой те обича дълбоко, открай време, безусловно, без да си го заслужил, без да го знаеш. Тя казваше: *това е начинът да обичаш, такава е любовта, на която Бог ни учи...*

Никога не си и помисляш, че би могъл да срещнеш такива личности в привидната делнична обикновеност на градския живот. Въобразяваш си, че те съществуват някъде далече, горе по планините и в пещерите, или пък си представяш как живеят в онези

благословени ранни векове.

Тъкмо затова си твърде удилен, когато ти провърви толкова, че да ги видиш да обикалят незабелязани сред нас – да влизат и да излизат от къщите, да се возят в автобуси, да летят със самолети, да посещават болници, да ходят навсякъде ненамръпващи се, облечени в „подгрибно“ смирение, кое то прави раздялата с тях тъй непоносима...

Нейното изване в живота ни бе велик и неочекван дар Божи. Но и какъв дълг!... Защото с всичко, което ни показа, с всичко, на което ни научи, тя постепенно и неусетно – както е казал поетът¹, ни лиши от най-удобното ни алиби. Какво можем да кажем сега? Че такива неща не стават в наши дни? Че не сме знаели? Че не сме видели? Но... ние видяхме и чухме как един човек от нашето време, за кое то вярваме, че е оскъдно откъм светост, живее благовестието, душа благовестието, върши благовестието с всяка своя мисъл и постъпка.

Всичко видяхме... Всичко чухме... В съвършената ѝ нищета... В искрената ѝ безмерна вяра... В обичливото ѝ послушание пред Божията воля, която тя обичаше безусловно и с цялото си

¹ Константинос Кавафис

сърце от най-добрите до най-лошите времена... В нейната неизчерпаема любов, която Господ бе влял в сърцето ѝ, любов, която тя споделяше с нас и която беше преизобилна, като се лееше към всекого без изключение и ни даваше чувство за сигурност и безопасност, подобно на онова, кое то усеща единствено дете... Любов, която окриляваша всички ни, в каквото и да вършехме... В смирение то ѝ, с което прикриаваше гарбите си, многото свои духовни дарове... В нейното проникновение... В предузнанието ѝ... В нейните изцеляващи ръце... В езиците, които дочувахме да говори нощем... В благодатта, в която някои от чедата ѝ са я виждали, окъпана в Светлината и изигаща се над земята... Във вдъхновеното ѝ водителство и съветничество, както духовно, така и практическо... В безкрайните часове, които посвещаваше за изслушване на чуждите грижи и неволи – лице в лице или по телефона... В знанието ѝ кой бе правилния изповедник за всяко от чедата ѝ... В нейното гостоприемство, което тя разпростираше, на което и учеше тъй мило с благословението на св. Сампсон Странноприемец... В начина, по който смаляваше тъй наречението ни „огромни проблеми“, докато не станеха несъществуващи и напълно се забравяха... В начина, по който „изливаше балсам“ върху раните, при-

чинени от наши грешки, като изясняваше защо и как се бяха случили... В начина, по който избираше сумите, които щяха да ни наследят да направяват по Пътя и да ни научат как да го сторим... В толкова много неща! Подобно на малки врабчета, които, носени от щъркели, си въобразяват, че летят със своите крилца – ние, които имахме благословението и щастиято да я познаваме, похвърчахме благодарение на нея до други небеса, изсигнати нагоре от собствените ѝ огромни криле, като пътници без билет, над чиято нищета Бог се е смилил...

Може би е толкова хубаво, че няма суми да се опише любовта ѝ „отвъд“ този живот... Защото тя се усеща тайно, само от сърцето, и ни помага да вървим на татък, въпреки отсъствието ѝ... Нейното заминаване от този живот изведнъж ни свали обратно на земята – обратно в собствената ни осъдъдна лична действителност.

Днес, близо пет години по-късно, ние продължаваме да се питаме: до каква степен наистина сме нейни чеда? Доколко заслужихме този гар? Какво направихме с „таланта“? Следваме ли наистина Пътя? Защото „видяхме, чухме и наблюдавахме“ (1 Йоан. 1:1)...

Нека имаме нейното благословение.
Лерос, 15.10.1996 г.

Академика на любовта

(откъси)

За причиняването на промяна у другите

М.: Мајко, когато видим нещо грешно в другия, как можем да го накараме да го промени?

М.Г.: Голяма заблуда е да се вярва, че като се помъчиш, можеш да промениш човека. Никога не става така. Може да се направи чрез собствения ти животейски пример. Това никога или много рядко може да се постигне с усилия, говорене, препирни и тъм подобни. Промяната ще се появи, когато доиде Божието Време. Ако промениши самия себе си и станеш жив пример за човека, когото искаш да промениш, ако станеш негов идеал и се вижда, че си щастлив, тогава ще се случи. Да се молим за някого си е съвсем правилно – но не бива да се опитваме да го променяме. Това е само в Божиите ръце. Бог има промисъл за живота на всеки един. За всички човешки същества. Ние сме свободни, но онова, кое то не знаем, е, че Той знае какво ще сторим. Защото знае всичко. Бог знае всяка отделна стъпка от живота ни,

до последния миг. Ние не. А и ако се опитвахме повече, драга М., да бъдем едно с Бога, тогава нямаше да има нужда да се прави каквото и да било. Защото от само себе си това би ни направило пример за онези, които сме пожелали да видим да вървят по Него-вия път. Но пък за теб е естествено, като си толкова млада, да не успяваш да разбереш, поне отначало, да се почувствува разочарована и да кажеш: „Ex, какво нещо! Толкова много усилия, а пък никакъв резултат“. Но някога минавало ли ти е през ума, че Бог казва същото за нас? „Прощавах толкова много пъти. Толкова много пъти съм

показвал търпение... И нак...“. След Ващата стъпка ще бъде молитва. Тъкмо както началото беше молитва. Без да съдим другия човек... Веднъж, след като бях разбрала, че молитвата е Всичко, видях две много ядосани момчета да се бият на улицата. Въз-
държах се и не се намесих, както бих сторила в миналото. Вместо това веднага приложих на дело онова, в кое-
то вярвах. Извърнах се настани и казах: „Господи, постави Твоя мир между
тези двамата“. Докато се обърна да ги погледна отново, те вече се смееха и си играеха... Това беше отговор
от Бога. Знай това, драга М. По мира и спокоиствието ни, по самия ни начин на живееене си проличава колко
вярваме. Ето защо някой може да ни преподаде най-добрия урок, но ако го видим, че е притеснен, неспокоен и ко-

леблив, ние не можем да имаме вяра на казаното от него. Затова, ако желаем да помагаме на нашите съчовеци, целта на живота ни трябва да бъде да се приближим колкото се може по-вече до Образа: Господ.

За това какво се променя с ракомто

Кс.: Майко, винаги си била близо до хората и винаги си ги обичала. Усели ли някаква промяна в отношението им, когато стана монахиня?

М. Г.: Най-напред бях ужасена! Помислих си, че всеки ще ме отблъгва, че онези, които не харесват ракомто, ще си кажат: „Я по-далече“... Но тъкмо обратното, от момента, в който си сложих ракомто, хората идват при

мене, задават ми въпроси, искам ми съвети и гори ги следват. Това е по Божия благодат. Наистина! Освен това, знаете ли какво са ми казвали гори и нехристияни – Включително индийски монаси, които носят роби с цвят на портокал? „Щом си се върнала в Индия като монахиня, значи си ни истинска сестра!“ (Зашто, когато отидох там за пръв път, още бях мириянка.) Ето така се отнасяха с мен. Те бяха монаси и аз също бях монахиня...

За промяната в посоката

М.Г.: От време на време изниква нещо и ни попречва да вървим в посоката, за която си мислим, че е нашата. Но ако Бог позволява то да се случи, значи така трябва да бъде. Ами ето това е Великата тайна: трябва да осъзнаем, че каквото и да се случва, то е от Божията ръка, Трябва първо да се отгадем на Бога, а после на хората. И не бива да си по-желаваме или да искаме каквото и да било. Не бива да имаме нито нужди, нито копнежи. Когато се освободите от тия неща, няма никакво значение къде сте. Навсякъде ще ви бъде еднакво идеално...

За промяната на мнението

Н.: Майко, ти понякога споменаваш старогръцката мъдрост „да си промениш мнението е свойствено за мъдреца“. Какво означава това? Че можем да си променяме решенията през цялото време?

М.Г.: Не вярвам, че е така. Човек, който прави така, в крайна сметка ще се озове в безизходица и ще заприлича на „кумвал, що звека“, като се върти насам-натам до края на живота си, без да взема решение – а Бог иска да направим тъкмо това. Той ни казва: „Ако искаш, следвай Ме...“. Може и да си променя мнението в някои случаи: когато например ме попитат за мнението ми и аз го дам, както ми хрумне, без да се замислям. Тогава се връщам към въпроса и казвам: „О, колко глупаво. Онова, което казах, не е правилно“, след като ме е споходила по-дълбока мисъл, такава, която е от Бога. Затова ти казвам: „Не, детето ми. Аз грешах“. Това е не само проява на смирение, но и правилната постъпка. Иначе се придържаш към погрешна представа, защото не искаш да размислиш. В такъв случай, разбира се, може да ти кажам: „Но ти така каза! Защо си променяш мнението сега?“. Сега казвам нещо различно, защото имам различно познание. Разбрала съм

кое е правилно. Осъзнах си грешката по онзи Въпрос. Имам смиренietо да го призная и да ти кажа „размислих“. Това, драга Н., е смисълът на изречението „да размисля е свойствено за мъдреца“.

Монахиня: А не днес га ти се иска едно, а пък утре – друго...

За благотворителността

М.Г.: Веднъж доидеха да ме видят няколко млади мъже и жени. В хода на разговора един от младежите (който печелеше много пари от работата си) рече:

- Ако Иисус Христос се появи ей сега, аз май ще се уплаша до смърт!
- Защо е целият този страх, вместо да паднеш в нозете му и да се рагаш? – попитах го аз, а той отвърна:
- Защото изобщо не правя онова, кое то трябва.
- Камо какво например?
- Ами не давам милостиня, не върша добри дела. Пък и имам някои професионални съперничества...
- Положи началото. Започни с нещо от Стария Завет. Давай една гесета от доходите си и тогава част от съвестта ти ще се успокуи – рекох аз. Тои се зарадва, много се зарадва... След няколко дни ми изпрати съобщение: „Десятъкът е готов. Къде да го гадем?“ „На еди-кое си семейство“, отговорих аз. След един месец той

отново изпрати пари. Оттогава обаче изчезна. Виждате ли колко трудно е да гадеш дори някаква си една гесета? Защото, ако имате хиляда драхми, на драго сърце давате сто... А ако имате един милион, вече ви се струва тежко да гадете сто хиляди драхми... Ако пък имате два-три милиона... тогава по-добре да забравите! Това е твърде лошо! Спомням си, че едно време, когато все още бях миранка и практикувах физиотерапия в Атина, сред хората, които лекувах, имаше и един мултимилионер. Тъй като жена му беше моя приятелка, отказах да ми плати. Един ден, покато му масажирах врата, той рече:

- Нали знаеш, Христос никога не е говорил против богатите... Всичко това са само попски приказки!
- Разбира се – отвърнах аз. – Не е говорил. Само е казал, че на богатите ще им бъде трудно да влязат в царството небесно!
- След това той ми съобщи чрез жена си, че прекратява лечението. А той беше губещият, защото аз не му взимах нищо!... Един друг господин, също индустриски, който ме навести преги няколко дена, ми каза:
- Мисля за пенсиониране, но какво ще стане после? Петстотин души, които работят за нас, чакат на мене да им осигурявам наследствия.
- А ти – казах аз – чакаш на тях и за

насъщния, и за много повече от на-
същния...

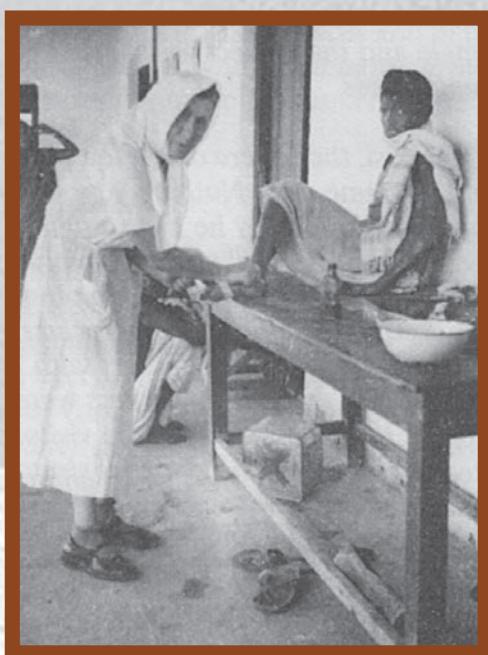
Не мога да разбера защо хората не проумяват! Нукак не можа да го раз-
бера. Както и га е, много е трудно да
убедиш някого, на когото не му изва
отвътре, да дава... Веднъж една моя
приятелка помоли някого с много ви-
сок доход за дарение, а отговорът му
беше: „Нямам нужда някой да го пред-
лага. Аз давам по своя свободна воля“.
Вероятно искаше да каже: „Не ми се
месете. Аз си знам какво правя“. Как-
ва огромна гордост! От друга стра-
на, онзи, на когото му изва отвътре,
дава преди да са му поискали.

Нека да ви разкажа още една история.
Преди много години бях тръгнала на
десетдневно поклонническо пътува-
не до Светите земи и си мислех колко
хубаво би било, ако можех да занеса
скромна сума за игумена на манастира
(заб.: става сума за † отец Теодо-
сий от манастира във Витания)... Но
как? С празни ръце ли щях да ги по-
сетя този път? По пладне отидох да
обядвам в един ресторант и по едно
време станах да си взема чаша вода.
Докато си пълних чашата, към мене
се приближи един господин и каза:
– Извинете, сестро. Аз съм посветен
човек (необвързан мирянин, който живее
в света като монах, отдан на Бога) и съм дал обет да заделям от
заплатата си, за благотворителни цели, на първо число всеки месец

Сред няколко индийски монахини и гуруто Шивананда в Индия

(било е 1 юли, празникът на св. без-
сребреници Козма и Дамян – безко-
ристни светии, лекари). Бихте ли
приела малкия ми принос за Вашата
благотворителна дейност?

При Баба Амте в Поселището на прокажените в Индия

– Моля Ви – казах аз, – нека да седнем на масата и ще Ви разясня... Вижте, господине, дала съм обет никога да не вземам пари. Ако желаете, можете да ги изпратите до манастира в Светите земи, където скоро ще замина. Но моля Ви, оставете им адреса си, за да могат да Ви изпратят разписка.

– Дали не бих могъл да го направя, без да давам подробности?

– Не. Съжалявам.

И тъй, той си написа домашния адрес, сложи нещо в един плик и каза:

– Знаете ли, след две години се пенсионирал и тогава и аз ще следвам Божия път...

– Довиждане.

– Довиждане.

В плика имаше петстотин драхми и аз си помислих: „Това е добро начало!“. Последвала още шест хиляди! Виждате ли? *Иска се само да помислите*. Човек лесно може да разпознае Божието чудо, ако то придобие някаква материална форма...

Познавах една дама, която е била много богата в Русия. Днес тя е 80-годишна, с влошено здраве, полуглуха и какви-речи сляпа. Тя беше музикант и понеже обичаше музиката, много ѝ се искаше да си има транзисторче. Помислих си: „Представи си само, с едно мъничко радио тя би била много щастлива сега! Колко хубаво би било, ако успея да намеря едно такова!“. Де-

нят беше 26 май. След десетина дена получих писмо от една приятелка от Щатите с дата 26 май. Тя ми пишеше: „*Прилагам десет долара и много бих се радвал, ако можеш да ги използваш, за да помогнеш на някого*“. Равнявала се точно на триста драхми! Влязох в един магазин и казах:

– Ако обичате, бихте ли ми дали най-евтиния транзистор, който имате?

– Ами най-евтиния ще го намерите едн-къде си, за сто и петдесет драхми, но той няма да издържи много. Имам един японски, който струва триста и петдесет драхми, но ще Ви го дам за гвеста и гвайсем.

Беше прекрасен червено-златист радиоапарат, който можеше да приема всички станции. А пък какъв високо-говорител имаше... съвсем пасваше на човек, който трудно чува! След два дена ѝ го занесох. *Ей така стават нещата!*

Нека да Ви дам още един пример. Писа ми една госпожа от Северна Македония, като заявява, че е изпаднала в страшно безпаричие и спешно се нуждае от помощ. Два дена по-късно по телефона ми се обади друга жена, с която бяхме посетили Светите земи. По време на престоя ни тя си беше разтегнала глезена и аз я бях привържила до болницата да ѝ направят рентгенова снимка и тъй нататък. Та тя ми звънна, за да ми каже, че кра-

кът ѝ вечно е здрав и че иска да дари известна сума, която да използвам както намеря за добре.

Рекох ѝ: „Ето го агреса на госпожа еди-коя си. Изпрати парите на нея“. След няколко дни другата жена ми писа, за да ми съобщи, че **някаква непозната дама ѝ изпратила хиляда драхми!** Почувствала се тaka, все едно е спечелила джакпот! Лесно може да разберете какво означават хиляда драхми за онези, които се наяват на някакви си сто... Таку-що си спомних за една друга забележителна случка. Някой ми писа от Индия, че същеря му е завършила средното си образование и би желала, ако е възможно, да изучава философия в Съединените щати. Започнах да умувам кой ли би могъл да ѝ предложи място за живееене в Шатите и по време на молитва се сетих за хората, които ме бяха подслонили в Тексас. Всяка година това семейство настаняваше у дома си младеж от друга държава. Писах им и въпросът се уреди... *Eù maka става всичко!*

За децата

К.: Маўко, бих искала да те попитам относно детето, този нов човек.

М.Г.: Детето е тъкмо това – човек, нищо друго. Аз лично никога не съм

имала усещането, че детето е дете... или че би трябвало да се отнасят към него по по-различен начин, отколкото към възрастен човек. Още от съвсем ранна възраст детето много се разва, ако го смятате за приятел. Една моя приятелка има въвгодишно момиченце, което просто няма как да ме нарече „Маўка Гаврилия“. За нея аз съм просто „Гаврилия“, гори когато разговаря с мене по телефона. Защото ме усеща близка. Разбрахте ли? Ето maka е. Трябва да запомним и нещо друго: *детето не принадлежи нито на бащата, нито на майката. То принадлежи на Бога!* Някой беше казал, че *детето е под закрилата на родителите си.* Всъщност то не е тяхно. И по мое скромно мнение, те нямат право да карат детето да следва техния пример или да чертаят живота му, както на тях им се ще. „Детето ми, искал да станеш такъв или онакъв!“. Кой си ти, господине? *Кой си ти?*... От моя опит с деца от всички краища на света, от всички обществени слоеве, богати и бедни, стигнах до извода, че всички деца са еднакви; покато родителите им не издигнат определени прегради пред тях. Разбираме ли това? Веднъж се случи да изляза с детето на една много заможна дама. Както си вървяхме по една тясна улица, към нас се приближи едно бедно момче. Докато се канех да му дам нещо, детето,

което приграждях, възрази: „Не, моля те, недей да даваш нищо. Нищо не му давай. Мама ми каза, че той е лошо момче и затова е просяк...“. Е, кажете ми сега, моля Ви се! Когато една майка посмее да каже нещо подобно на малкото си момченце за друго човешко същество, извръща ли му душата, или не? Ако се остави на мира, детето е готово да обича другия. То не разбира нищо друго... Спомням си, че когато бях в Индия, в Поселището на прокажените, въвеждаха деца на гвойката, която го ръководи (заб.: *Баба Амте и жена му*), никога не бяха виждали други деца, тъй като всичките прокажени бяха възрастни. В първия учебен ден – тогава бяха шестседемгодишни – отказваха да се приберат въкъщи! Плачеха сърцеразигрално и казваха: „Не щем да си тръгваме! Искаме да останем тук,

защото другите са като нас! Не щем да се прибирате въкъщи!“. Цялата работа е, че детето усеща, че принадлежи към един различен свят – *света на децата*. Без значение кое или какво е детето...

К.: Значи бащите и майките са само *пазители на децата си*. Следователно трябва да почитат високо настойничеството, *което Бог им е доверил...*

М.Г.: Да. Трябва да зачитат и личността на детето. Раждат им се момче и когато порасне, то може да покаже да стане строител. Е? Те „не“ ли ще му кажат? Дали ще го карат насила да става адвокат?

К.: Проблемът е в бащата и майката... Не е проблем на детето.

М.Г.: Определено не е! Но какво ще причини на детето такава насилиствена промяна? То ще страда... Виждаме колко сме „напреднали“ в това, в наши дни. Сега, станат ли юноши, децата се бунтуват и се махат. А после...

К.: Но това може да доведе до анархия...

М.Г.: Не само това. Младоците може да се залутат, защото едно лошо нещо води към друго. Докато се опитват да се освободят, те се сблъск-

Вам с по-лоши видове робство... като наркомици или банди.

K.: Как га познаят Бога, ако не са научени у дома или някъде другаде?

M.Г.: Няма нужда да се поучават с думи, когато родителите живеят в разбиращество; когато обичат Бога; когато не казват на децата си да ходят на църква самички, докато те си стоят във ъщи... Такива деца ще ходят на църква, докато навършат дванайсет или тринайсет години, а после ще кажат на родителите си: „Вие защо не отидете? Сега и на мене не ми се ходи“... Това се случва през цялото време. Или тък бащата и майката са свадливи, избухват, имат лоши чувства. Обаче казват на детето си: „Не повишавай глас! Не гей да се гневиш!“ и така нататък. Е, кажете ми сега какво е това?...

Спомням си, че Веднъж отидох в

един колеж за обучение на учители. Докато професорът ни говореше за нежност, кротост и други такива, канакът на един прозорец издрънча няколко пъти от внезапен порив на въздуха. Той подскочи и се разкремя силно разгневен на студента, който седеше до прозореца: „Глупако... защо не залости канака! Шумът ни подглу-гу!“. И това – докато изнася лекция как га сме спокойни, да не избухваме и тъй нататък. Щях ли друг път да посетя някоя лекция на същия професор? *Определено не!*

K.: С други думи, най-главното е...

M.Г.: Примерът. Нищо друго! *Нашият пример, тишина и любов.* Ето това съм научила от опит и то се отнася както за децата, така и за възрастните – особено за възрастните.

Превод Константин Петров

Маргарита Друмева

ДОГОНВАНЕ НА СВЕТЛИНАТА В ПРОЛУКАТА НЕБЕ

**БЛАГА
ДИМИТРОВА**

**през другите
към себе си**

**и нейното
пътуване**

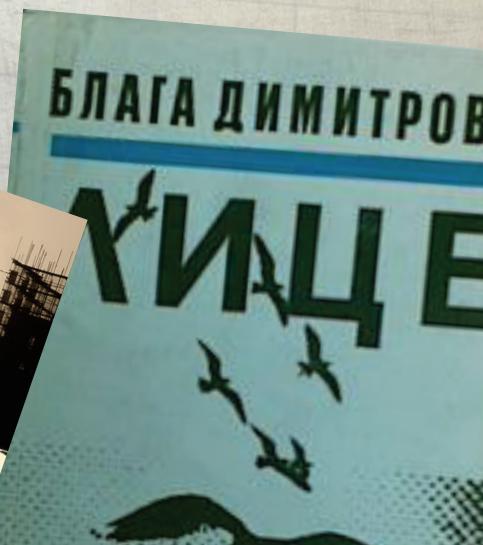

„Идеалите са звезди – не достижими, а пътеводни.“

Блага Димитрова

Нашето поколение израсна с книзите на Блага Димитрова, с филмите „Отклонение“, „Лавина“. Спомням си артистичната стая на една съученичка от гимназията, където се събирахме да четем нейни стихове, високия таван и ръчно изработения лампион с тънки паяжинки от разноцветни конци. Редувахме се да четем откъси от „Пътуване към себе си“ и на нас, както и на героинята от романа, ни се завиваше свят от безкрайността, която съзирахме в себе си. После пишехме с молив за стъкло върху огледалото изреченията, които трябваше да осмислим още веднъж.

Разговаряхме трескаво, търсехме отговорите в „пролуката небе“, където Блага Димитрова ни водеше в догонване на светлината. Следвахме я, откривахме смисъла – често в стихове, които трябваше да станат живот. А след време бяхме изненадани, че отговорите се променят. Случваше се да усетим за кратко сълzenia вкус на самотата, оказвайки се в центъра ѝ като забодена „пеперуда на карфица“. Присъщо е на младостта по-лесно да се изскубне от прикованата болка и отново да полети, но точно както Блага пише в своите стихове, карфицата пронизва сърцето, за да напомня за страданието, пред безграничното пространството напред, което тръгваше да избродим, в началото на пътя, осъзнаването и съзряването.

„Пътеките те водят, накъдето им скимне. Всеки човек си има своя. Коя е твоята пътека? Още я търсиш. Всички пътеки те викат, всички те мамят нанякъде, всички ти обещават нещо. Искаш алчно всички да бъдат твои. Но това е невъзможно. Всички – то значи нито една. Най-после трябва да рискуваш и да тръгнеш по една единствена. Да я наречеш своя. И да я извършиш докрай.“

Из „Пътуване към себе си“

Пътят на Блага Димитрова започва в Бяла Слатина през 1922 г. Майка ѝ учителства за крамко в малкото градче и носи навсякъде със себе си куфар, пълен с писма от нейния любим, бъдещият ѝ съпруг – юрист. Следват години във Велико Търново и София, където Блага завършила класическата гимназия през разбунената Военна 1941 г. Още като гимназистка започва да пише и за пръв път публикува свои стихове през 1938 г. в сп. „Българска реч“, а критиката забелязва интелектуалните и философски дълбини в нейната лирика. Въщност пословично виталната и много красива поетеса живее монашески строг живот – по три часа на ден свири на пиано, чете много, учи езици. Гимназиалната униформа включва черни чорапи, бяла колосана яка, „която реже врата като гилотина“, косата ѝ строго прибрана с безброй фиби под баремката, „стя-

гаща като менгеме лудата глава, пълна с мечти за Ваканцията и далечното свободно бъдеще“. По-късно Блага ще си спомня с противоречиви чувства за тези дни: „Душата ми беше пълна, но загубих много младежки радости“.

По време на Войната поетесата следва славянска филология в Софийския университет, учила се от левичите идеи и става член на РМС. След събитията на 9 септември 1944 г. левичите поети, писатели, драматурзи, художници и артисти в София се събират в кръжок, изразявайки всеобщия ентузиазъм от настъпващия нов живот, търсещи изкуството на но-

Търново, 1934

Радой Ралин с Блага Димитрова и Александър Муратов на разходка по бул. Цар Освободител, ноември 1944 г.; снимка личен архив

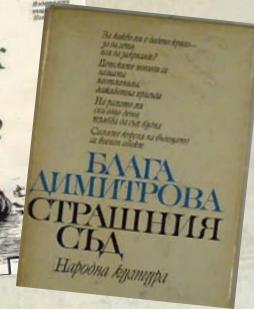
Вото Време. Пишат за антифашистката борба, бригадирското движение, социалистическото строителство. По това Време Блага Димитрова публикува поемата „Лиляна“, посветена на една от „петимата от РМС“, и замисля с хонорара да построи паметник на неяната героиня – Лиляна Димитрова, на Витошкото Конуто. Скулпторът Галин Малакчиев завършва монумента, но комсомолът не подкрепя проекта и всичко се проваля. Въпреки своите убеждения, Блага никога не влизаш в редиците на БКП.

В обкръжението на младата русокоса и синеока госпожица има много известни личности от онова Време. Блага седи до Богомил Райнов – асистент на баща си проф. Николай Райнов в Художествената академия, докато той изпитва студентите. Заедно с бъдещия голям пианист Юрий Буков, който във въображението ѝ е сякаш един „руски княз емигрант“, учат пиано при музикалния педагог проф. Андрей Стоянов. Блага Димитрова прекарва много часове и в компанията на видния психиатър акад. Георги

ОБРАЗИ

Блага
Димитрова

Нощен
дневник
стихове,
1989—1992

Узунов... След като завършила СУ през 1945 г., заминава за Москва, в Литературния институт „Максим Горки“, където шест години по-късно защищава дисертация на тема: „Маяковски и българската поезия“.

„Поетът е роден самотник. Твърде много мисли и копне за любов, за да може да я реализира... Поетът може би познава любовта откъм единствената страна, която истински я разкрива и осветява: неосъщественост... Поетът върви унесен. Може би една от формите на споделена любов е поезията.“

Блага Димитрова се завръща в София и активно се вклучва в обществения и литературен живот на столицата. Работи като редактор в различни Вестници, списания, издателства, превежда „Илиада“ на Омир, „Пан Тадеуш“ на Агам Мицкевич и други произведения от руски, полски и скандинавски автори, съставя антологии. Пише поезия, проза, пътеписи, поредица разножанрови книги – публицистика, граматургия. Налага се в българската литература като талантлив и ерудиран творец. Пише за вътрешния емоционален свят на човека, за неговия душевен стремеж към осъществяване на себе си, хармонията и свободата. В центъра на всичко тя поставя любовта, която мощно разтърсва и съзгражда човека, открива

му нови далечни хоризонти по пътя към собственото му осъзнаване и духовно израстване.

След осемгодишна редакторска работа в сп. „Септември“, през 1958 г. Блага Димитрова заминава за строежите в Родопите, а своите впечатления от живота там описва в първия си роман „Пътуване към себе си“ (1965). Критиците го определят като „един от най-точните художествени репортажи за онези времена“, но въщност, той е много повече от това – философско осмисляне на Пътя – към другите, към себе си, към „пролуката небе“, към се-беосъществяването.

„Да се чувстваш нужен. Въпреки всичко. Да бързаш занякъде, да носиш нещо, да вярваш, че те чакат, че без тебе не могат, че се взират в далечината идеш ли.

Да изненадаш света с някакво откритие. Но аз нищо не носех освен едно опетнено име. Никой не ме чакаше, никой не гледаше жадно към пътя, да се задам, не броеше минутите. Скоростта, с която летях, се превърна в сух, безплоден вятър...

И последният човек е нужен някъде, някому, за нещо.

При един разклон мислите ми се отбиха по страничен път, завъртяха се с гумите на друг камион към един друг ден, в който и аз някъде бях нужна...“

из „Пътуване към себе си“

По покана на Съюза на българските писатели в България пристига Джон Щингайк. Студената Война е в разгара си, топло обаче е отношението на американския писател към българските му колеги и в частност към Блага Димитрова, която става промотор на неговия разказ „Българската поетеса“. Главният герой в него Хенри Бек среща Вера Гланакова, една „дребна, задъхана, забързана, гологлава жена със светло палто и светла коса“, „самодостатъчна, завършена, уравновесена, удовлетворена, успяла“. След кратък разговор за Натали Саром и Самюел Бекет, Хенри и Вера се разделят, кимайки си в обратни посоки за „да“ и „не“... Писателят пише на Блага посвещение върху първата страница на книгата си: „На Вера Гланакова – съжалявам отън душа, че вие и аз трябва да живеем на двата противоположни края на света“.

През 1966 г. при необичайни обстоятелства – погребението на талантливия Минко Николов, пътищата на Блага Димитрова и литературният критик и историк Йордан Василев се пресичат. Поетесата чете специално написано за него стихотворение. Следват няколко визити на Йордан Василев в нейния дом, където домакинята със завидно маисторство свиря на пиано сонатите на Бетовен. После двамата пътуват до Русе с влак

www.photoarhiv-todorslavchev.com

и през цялото време си говорят пак за Бетовен – тя за неговите сонати, а той – за опуските на композитора, макар да не познава нотите. Разговорът вероятно е впечатлил изключително много поетесата, понеже на връщане, когато трябва да се сбогуват на гара София, Блага изрича паметните думи: „Да опитаме да бъдем заедно“.

По това време тя споделя решението си да осинови едно виетнамско момиченце – Ха от Хайфон, или Ханна Хоанг, да я спаси от ужасите на бушуващата тогава Война във Виетнам, да ѝ даде добро образование, дом и грижи. На 7 ноември 1967 г.

Първа снимка с бъдещия съпруг – Русе, 2 април 1967 г. До Блага Димитрова и Й. В. е Вилиона Кънева, организатор по културата в общината. Фотограф: Стефан Епипров

Йордан Василев отива на летището да посрещне Блага и седемгодишното виетнамско дете. Всички слизат от самолета, само Блага Димитрова и момиченцето ги няма. Един служител на летището обяснява на Йордан Василев, че в една от стаите има жена с виетнамско дете, което не прекъснато плаче и не разбира нищо от това, което му говорят. Блага Димитрова пише за своите пътувания до Виетнам в „Страшния съг“ и „Подземно небе“, дневник и пътеписи, в които разкрива не само виетнамската драма, но и объркаността на целия модерен свят, разбунен от войни, преврати, революции, с хиляди съсипани човешки съдби.

В края на следващия месец двамата сключват брак в общината на „Леге“.

Елисавета Багряна и Тончо Жечев са кумовете, които трябва да представят паспортите си според социалистическите правила. Оказва се, че Багряна е забравила своя, а това си е проблем, понеже тогава се е чакало с месеци за извършване на ритуала. Чиновничката обаче спасява ситуацията като казва, че познава Елисавета Багряна от читанките и ще я пише „лично позната“. В същия ден уволняват Йордан Василев от сп. „Септември“ заради статия в „Литфронт“, депозирана за дискусия, но неотпечатана, която авторът отказва да отмени. Въпреки това хармонията между съпрузите е пълна. Вече е излязла поетичната книга на Блага Димитрова „Осъдени на любов“ и романът „Отклонение“, покъсно филмиран, с участнието на Невена Кокanova и Иван Андонов.

www.photoarhiv-todorslavchev.com

www.photoarhiv-todorslavchev.com

„Нали за това стана революцията?
Да обичаш свободно и да бъдеш оби-
чен. За да се роди човекът! Но светът
е още неуложен, разрушен, миниран с
предразсъдъци. Трябва първо да съз-
гадим един обитаем свят”.

„Отклонение”

Често сравняват поезията на Блага Димитрова със стиховете на Елисавета Багряна. И двете преоткриват женската чувствителност, своеобразието на женската душа, но при Блага жената е преди всичко мислещо същество, личност с будно съзнание, което търси нови посоки и нови хоризонти за себереализация. Поезията на Блага Димитрова е сложна философска, интелектуална, „нечужда на публицистичността”, свързана с горещите теми на своето време – съпротивата срещу агресията, насилието, жестокостта. Дори

Блага Димитрова
**Подземно
небе**

в интимните лирически стихове поетесата акцентира върху стремле-
нието на душата към пространства-
та на светлината, самоанализите,
вътрешните борби, лутанията и
безсънициите на търсещата личност,

Блага Димитрова и Радой Ралин пред френското посолство година след знаменитата закуска там с президентъ Митеран, януари 1990 г. Фотограф: Георги Панамски, личен архив на автора

едновременно устремена напред и в същото време с порив за бягство в спомена, в дългото, в чистотата на любовта, извън материјата и ежедневната житейска конънктура. Литературните критици определятнейната поезия като „един несвършващ и все по-задълбочаващ се камарзис“, според който поетесата „цялата се претърсва, преоткрива своята и нашата идентичност, ту самозашитно се прибира във вътрешния си живот, ту разбутва и руши презгради, условности, догми, съображения, за-дръжки, страхобе“. В този смисъл поезията ѝ е устрем, отричащ застоя и примирението, инертността и безразличието, вплетена едновременно във вечното и мига на настоящето, извикваща за живот съзряването на личността и гражданскаята ѝ отго-

вornoст пред кривините на света.

„Трябва да се научиш да се браниш от стръмното! Гледаш: скала, препречена пред тебе, и спираш. А не знаеш, че скалата е също път. И то най-прекият и най-щедрият - ще те възнагради за усилието с най-красивата гледка, невидена от никого!“

Още преди да се познават, поотделно и Блага Димитрова, и Йордан Василев са свързани с Радой Ралин. През 1961 г. започва да излиза нов седмичник – „Литературни новини“, в редакцията се събират преследвани и непечатани автори, единият от които е Радой. Изданието се стреми да публикува още преводни материали на забранени в България поети и писатели, критически статии, гори в начина на оформление и в илюстрациите лъха

бунтарският дух на несъгласните с официалния партиен стил и метод на социалистическия реализъм. Йордан Василев сътрудничи на „Литературни новини“, макар да е изселен от столицата и да няма право на софийско жителство. Вестникът съществува само две години, след което е забранен. Но приятелството с Радой остава и взаимните домашни посещения зачестяват. Поетът има кабинет – спалня-приемна до кино „Изток“, с изрядно подредена библиотека, от която със затворени очи може да изтегли точно определена книга. Зад работната му маса се извисява прочутия нальм във ваза с вода, за който Радой винаги казва: „Когато ще се оправим!“.

Неговата книга „Люти чушки“ излиза от печат през 1968 г., но само седмица след това книгата е забранена и изгорена в пещите на Полиграфическия комбинат. Почти реликвия в дома на Блага Димитрова и Йордан Василев е една обгоряла страница от нея – ужасените огньари в комбината гават възможно най- силната тяга при изгарянето ѝ, след което хиляди страници от книгата политат над квартала около улица „Ракитин“. Често семейството търси начин материалино да подпомогне Радой, който сълго време стои „безработен“ и се грижи за дваме си деца и болната си майка. Това е особено трудна задача поради гордостта му, опитите се провалят и единственият позволен

подарък към него е едно ново одеяло, на мястото на старото овехтяло и прокъсано.

„Човекът е това, което му остава, след като изгуби всичко.“

„Стъпки в снега. Правят планетата обитаема. Викат ни настойчиво да тръгнем по тях, да ги продължим нататък. Накъде? По-нататък не е утъпкано...“

На 16 декември 1965 г., на склона на върх Орлето в Рила, между върховете Малка Малъвица и Малъвица пада лавина и затрупва шестнайсет български алпинисти. Еднайсет от тях загиват. Нещастието дълбоко разтърсва Блага Димитрова, трагичноят съюзът се оформя в нея, в очакване да излезе върху белия лист. Нейната приятелка – инж. Цанка Василева, алпинистка, с огромен риск ѝ осигурява строго секретната информация в документите на Републиканската комисия по алпинизъм и организира

среща с трима от оцелелите. Именно тя става прототип на героинята от романа „Лавина” – Дара.

В същия този ден творческият tandem режисьорите Христо Писков и Ирина Акмашева чакат решението на художествения съвет в Боровец за своя фильм „Понеделник сутрин”. Предишната вечер е имало пробна прожекция на филма, възприет възторжено от творческия екип и приятелите. Именно там, на Боровец, научават трагичната вест за загиналите алпинисти. Включват радиото – пълно мълчание. Вместо това са уведомени, че техният филм е забранен и затрупан от партийната „лавина” – изравят го чак през 1988 г., когато е пуснат на екран. Режисьорите са уволнени, отнето им е правото да снимат игрални филми за десет години. Блага Димитрова приема възторжено филма и е очарована от играта на Пепа Николова – блестящ неин дебют в „Понеделник сутрин”, въпреки че не е приема във ВИТИЗ и не е професионална актриса. Писателката решава, че специално за Пепа ще напише сценарий и започва работа върху „Лавината”.

„Живот без задъханото присъствие на Случая е мъртвило. Самото предупреждане, че може да те връхлети нещо непредвидено, че изобретателният Случай деша нейде в тила ти, че те причаква зад оня гребен на планината, зад оня дънер – това придава на

дните – тръпчивия жизнен сок. Да си нащрек: нещо ти предстои! Това е може би истинското съществуване. В такива мигове на изтърпване пред неизвестното влизаш в контакт с всичко”. Из „Лавината”

Сценарият е прием от художествения съвет на студията в Бояна, но не е пуснат в производство, като се търси всяка какъв повод да се попречи филмът да бъде сниман. Причината е категоричното желание на авторката той да бъде режисиран от Христо Писков и Ирина Акмашева, чийто живот е строго следен от партийните функционери. Стига се до поредния абсурд – чиновническото решение да забият през лятото колчетата за камерите, където ще се снима филмът, а през зимата да ги търсят под гдуметровия сняг. Мнозина режисьори искат да снимат по този сценарий, но Блага Димитрова остава твърда в позициите си. Едва след осем години режисьорското семейство започва реализацията на филма. Междувременно Блага Димитрова вече пише роман със заглавие „Лавината”, в основата на който стои филмовият сценарий. Романът има своята премиера през 1971 г. и е преведен на десетки чужди езици, като само в България за кратко време има четири издания. Наричат го роман-поема... Въпреки разрешението на новото ръководство на Българска кинематография за снимане на филма, творческият процес не

Мястото, когато през декември 1965 година пада лавина-тъга, в която загиват 11 български алпинисти

се развива безпрепятствено. На художествения съвет главният редактор на студията обявява публично в присъствието на авторката: „Ако аз бях чел този роман, никога не бих го пуснал да се снимат!“. Блага Димитрова с достойнство и мълчешком прегъльща думите, отговаря им Ирина Акмашева и Христо Писков: „Ние пък, ако имахме власт, никога не бихме те пуснали в киното!“.

„Диря остава, когато се върви по не-отъпкано. Самото отбиране от пътеката е вече характер.“

Из „Лавината“

В началото на 1974 г. пада още една лавина на Връх Орловец в Рила, където алпинистката инж. Цанка Василева получава тежки травми и едва оцелява. По същото време Блага Димитрова се бори за живота си след тежка шестчасова операция в онкологичното отделение в „Пирогов“. Нейният съпруг е неотълчно до нея в болничната стая за около месец и

макар да изпитва ужас от кръв, помага на санитарите като сменя банките при преливане в реанимацията. В болницата Блага не престава да пише – през същата година излиза стихосбирката ѝ „Как“. Пак там завършва и песента „Богомолката“, забранена поради сатиричната съдба на Тодор Живков, видяла бял свят чак след промените у нас.

Година по-късно, в съавторство с нейния съпруг, излизат критико-биографичните изследвания „Младостта на Багряна и нейните спътници“, както и „Дни черни и бели. Елисавета Багряна – наблюдения и разговори“.

Междувременно Блага Димитрова пише още един филмов сценарий: „И ще избвам в съня ти“, награден с една от първите награди в български киноконкурс, но и той има същата съдба като „Лавината“, по същите причини. Този сценарий служи за основа на романа-притча „Лице“ (1981), предизвикал дискусия и в голяма степен мобилизация на организираната со-

Радой Ралин и Филип Димитров с Блага Димитрова на нейната сребърна сватба, 26.12.1992 г., личен архив

циалистическа цензура срещу авторката му. В него тя засяга темите за тоталитарния характер на социалистическото общество, за морала на личността в едно неморална сре- га. Поради това и този роман е иззет от книжарниците и забранен, макар мнозина да бяха успели да се сдобият с него. Нашата скромна ученическа дружинка също имаше екземпляр, който четяхме на глас през Ваканцията в артистичната стая на нашата съученичка, и пишехме върху огледалото изреченията, които преобръщаха мисленето ни.

„Не се бойте, че ще Ви стъпчат – стъпканата трева се превръща в пътка.“

Блага Димитрова е измежду учредителите на Комитета за защита на Русе и на Клуба за гласност и демокрация (1988). Избрана е за председател на Свободното поетическо общество и се включва дейно в по-

литическия живот отново с надежда за истинска промяна. Тя е единствената жена-оратор на митинга от 18.11.1989 г. и една от дванадесетте поканени гости на закуска с френския президент Франсоа Мitteran. Става депутат от СДС през 1991 г. и Вицеизвестник на Желю Желев през 1992 г., но подава оставка година по-късно, което е прецедент в съвременната история на страната ни и единствен пример за отмеждянето на висш държавник от властта поради несъгласие с действащите принципи и морал.

Блага Димитрова не успява да пре- гълтне компромиса със синята идея и ако направим бегъл преглед на общественото мнение в интернет, ще видим, че българите я помнят като „изключителна личност“, „фин глас на българската душа“, „силна и почтена българка с голям талант и кураж...“, която не се омърси, а напротив – из-

лезе с чест и свърши достойни неща, нещо невиждано в българската история”, „пример как човек, който по никакъв начин не е притеглен от власт или други мотиви в политиката, и наистина се включва с надеждата, че участието на всеки честен човек е в полза на хората и страната”.

„Защо нямаме повече такива „Благи”, липсват много, особено в наши дни, понеже честността е станала толкова рядко качество, че изглежда като от друг вид – е, Блага бе нейното олицетворение с думите и живота си”...

Блага Димитрова умира на 81-годишна възраст. Бурите около нея не стихват дори след смъртта ѝ. Изват от неочеквана посока – Ханка, виетнамското момиче, което получава от ръката ѝ дом, образование, грижи. Историята е твърде недостойна и идва да покаже Вазовите стихове, че единствено Добротворството и Признателността не си проговарят цяла нощ на бала на всички добродетели. Може би подобно нещо често се случва с онези, лишени от корена, центъра и идентичността си – изгубвайки чувството за себе си, човек губи и мярата за каквото и да било в живота. Във всеки случай Ханка е всичко онова, което не беше Блага Димитрова и което никога не е стояло в нейното полезрение. Поironия на съдбата момичето израсства под нейния покрив, неспособно да види как осиновителката ѝ броди по много пътеки, за да открива нови хоризонти във вълбините на човешката душа и ви-

Първият митинг 18.11.1989. Фотограф: Иван Бакалов

соко нагоре, в търсене на пролуката небе, за да „догони светлината”, да бъде едно с нея. Ние вече не пишем нейните изречения върху огледалото, но те имат своя живот вътре в нас и са написани върху огледалото във вътрешната стаичка на вътрешния ни човек, призовавайки ни да не спираме да вървим и никога да не се обръщаме с гръб към светлината.

„Стихотворенията и романите на Блага Димитрова имат повече от чисто литературна стойност: те са свидетелство как дългият преход към свобода е протекъл вътре в нас. Но с нейната чувствителна душа тя го е разбрала много, много по-рано от нас!... А книгите ѝ все ще се четат!”...

Из литературен форум в интернет

НЕ можеш наготово да получиш опит. Дори да ти го пъхнат в шепата, ще го обръщаш отсам-оттам, без да разбереш за какво служи, и ще го рассипеш през пръстите си.

НЕ вървете по утъпкания път на лицемерния морал – той ще ви заведе до развалини. Подсигуряване, обществено мнение, обвързаност, пресметливост, прикритост, принуда – всичко това убива чувството. А чувството е най-нежното цвете, виреещо на грубата земна кора.

СИЛЕН е не онзи, който може да се изкатери до голяма Височина, а онзи, който не допуска да се смъкне по-ниско от Веднъж постигнатото.

ВПРОЧЕМ, какво по-страшно наказание от Въображаемото изживяване на нещо, което е би могло да бъде и не е било?

СЛЕПИ и глухи минаваме през света, без да доловим поезията наоколо. Само когато кожата ни се провре през огъня и леда на никакво страдание, в нея се отварят рани като очи и уши. И докато раните не са още заръбнали, ние поемаме през тях на парещи гълътки поезията на света”.

ИЗХВЪРЛИ амбициите, честолюбие, суета, злонамерени замисли като излишъчен товар, който може да те прекатури в пропастта! Останни с леко сърце!

ЗЕМЯТА е ревнива и си отмъщава към ония, които се устремяват високо към небето”.

НЯМА щастие, наготово поднесено като сладко от вишни на табличка "

КОЛКО пъти на едно закъснение или на едно забравяне дължим щастието си. Талантът да живееш е в умението да се радваш на случая и да му сътрудничиш. Поне да не му пречиш. Поне да съумееш да го приемеш с отворено лице, а не да се дръпваш от него напръщен и уплашен. Случаят, поетът на живота, ще те възнагради щедро за твоята отзивчивост към неговите находки и импровизации."

НАЙ-ДЪЛЪГ и най-стръмен е пътят към себе си. Твоята същност не престанно се мени и ти убягва. Още никой не е открил прят и лесен път към истинския себе си. Тоя път заобикаля през другите. За да разбереш себе си, трябва да разбереш другите. Грешки съпътствуват това лутане към себе си. За да се откриеш, е нужна смелост, вътрешна освободеност, право на експеримент". Из „Пътуване към себе си"

ПОЕТЬТ стана ням свидетел на собственото си преобръжение, без да може да го възпре. От бедната си стая той влиза направо с изтъканите си обуща по килима в огромен кабинет, където до вчера е седял неговият палач, главният цензор на републиката. Зад вратата бият същите сняжни телохранители, които са пазили прежния Велможа. Съмишленниците на поета, които го умоляваха едва ли не със сълзи на очи да приеме Високия пост, за да спасява кого и какво неизвестно, го оставят сам-самин сред стените, дето още витаят призраците на функционери, събираны на тъмни средноощни съзаклятия.

Три телефона с различен калибрър го дебнат на бюрото. Той още не умеє да борави с тях. Иска му се да чуе нечий близък глас. Вдига първата слушалка. Изведнъж му се струва, че в ухото му ехти онни селяшки, дебелашки смях на Особата. Тръпки-мразници го побиват и той захлупва слушалката. Озърта се. Някой подслушва стъпките му, сърцебиенето му, мислите му - отвсякъде. Всякога. Целостенни рафтове – празни като оголени ребра на динозавър. Ни следа от архивите. Паметта е унищоже-

на завинаги. Няма минало, няма човешки съдби. Поетът плахо открехва един грамаден шкаф, вграден в стената, навярно пълен с книги – дали не с коленопреклонните посвещения на негови колеги? Отскача назад стреснат. Вътре – черна желязна каса с въртелива кодирана ключалка. Виждал е такива в криминалните западни филми. Какво ли е укривано вътре? Черните списъци на опасните врагове на социализма? Тайните решения за лагерите? Псевдонимите на доносниците и агентите? Досиетата на интелигенцията, между които и неговото набънalo досие със съдебенията от приятелите му? Поетът затръщва врата на шкафа и се обръща към прозореца за глътка небе. Зад тълената завеса се вдига масивът на Партийния дом с рубинената петолъчка във висините, още несвалена. Отвсякъде обсаден с атрибути на терора, новопокъстеният започва да снове по диагонал в необятната клемка на кабинета. Опитва се да мисли. От шарките на килима получава морска болест. Така потичат ден след ден. Еднакви до неразличимост. Съзнанието му се разцепва на две: гисидентска насмешливост, критичност и държавническа важност, градивност. Той вече не е поет, а Превъзходителство. Целта на тази смяна на собствената кожа е оцеляване по стария тертип. За държавника – славна цел, за поета – позор.

Съвещания. Оперативки. Изпращания и посрещания на летището. Куртоазни разговорки с дипломати. Усмишки. Дръж си езика зад зъбите! Коктейли, приеми, интервюта. Оптимизъм – на всяка цена! Поетът се наблюдава отстрани. Да се смееш ли или да плачеш? Все повече заприличва на ония... Започва да се презира. Но все още мисли. Стига до извода: Власти – начин на употреба. Само при злоупотреба Власти е сила. При нормална, човечна употреба тя е слаба и уязвима. Известно е, че абсолютната Власть корумпира абсолютно. А незадележимата Власть, към която ти се стремиш, корумпира незадележимо. Избрарай, Властомразецо! Поезията не припарва в просторния кабинет. Тя обича тесни тавански стаички – да се върква през комина. Пишете ли още? – ехидно въпросче на Вестникари. Да, пиша! – Кога? Нощем ли? – Всеки ден! – Какво, ако не е тайна? – Пиша докладни записи, речи, планове, програми, изказвания... Бедни поете! Единственото ти само-

оправдание е моралът, да съвржеш взаимоизключващите се власт и морал. Ще успееш ли? Трябва да успееш! Инак за какво е цялото това публично саможертвоприношение? Ти вече не си мит, ти си имитация.

Измитай се, докато не си станал мистификация!

Я си признай пред себе си: изпълни ли обещанията си? Кого и какво спаси откак си на власт? За да помогнеш на някого, трябва да си служиш с презрените от теб методи: ходатайства, приятелски връзки, нарушения на закона, действия по изключение, аз за тебе - ти за мене, заобикаляне на Конституцията, в която си се клел, стиснал челости от несъгласие и която ти връзва ръцете. О, свободата... Един ти се сърди, че не е получил покана за прием, друг, че той не е на твоето място. Трети ти изпраща анонимка (познаваш му стила) - пише ти онова, което сам много добре разбираш: Вървиш към провал, клетник!

Пред входа на култовата сграда те причаква на влизане и на излизане тълпа просители. Какво е демокрация? По-рано властимащите тормозеха гражданите. Сега гражданите тормозят властимащите. Коренна промяна, която дава същите резултати: новият шеф, някогашен поет, се въмъква и измъква като плъх през задния вход, за да избяга от напратилите жалби. Безсилието да помогне на всички го поболява, просто го смазва.

Почитаеми, забрави ли балканската история, която е твоята съдба по рождение? всяка авантюра с властта тук е завършвала с нож в гърба, бесило, разстрел, а при крайна милост – затвор...

*Откъс от есе на Блага Димитрова,
написано по повод напускането ѝ
на поста вицепрезидент на 6 юли 1993 г.*

МУЗЕЯТ ЗА ИСТОРИЯ НА СОФИЯ

Маргарита Друмева

*„А този Средец е в европейските предели,
един от най-славните и забележителни градове“.*

Пространно житие на св. Иван Рилски (876 – 946)
от св. Патриарх Евтимиий (1327 – ок. 1402/1405 г.)

На празника светите мъченици Вяра, Надежда, Любов и мајка им София – 17 септември, в българската столица отвори врати Музеят за история на София. В продължение на повече от 80 години Градът на мъдростта очаква това събитие, ознаменувано с пищни фойерверки и светлинно шоу. Музеят се помещава в обновена и агаптирана сграда на бившата Централна минерална баня, на площад „Бански“ 1, която в първия ден на своето съществуване като музей изглежда неизнаваемо в цялото си великолепие.

Музеят за история на София

Музеят за история на София съществува от 1928 г., когато тогавашният кмет на столицата – Владимир Вазов, взема решение за неговото изграждане. Идеята тогава е била той да съчетава градски музей, библиотека и архив, и като такъв е един от най-старите в София. Задачата му е била да събира, проучва и пази ония предмети от материалната култура на столицата, които са имали своята стойност и значимост в нейното историческо развитие.

Между 1941 и 1943 г. музеят за кратко се сдобива със сграда на пл. „Бански“ 3, в която е изложена първата постостоянна експозиция. Във в. „Утро“ излиза съобщение за откриването на Общински музей, в който ще бъдат представени експонати от областта на етнографията, археологията, споделството и културния живот

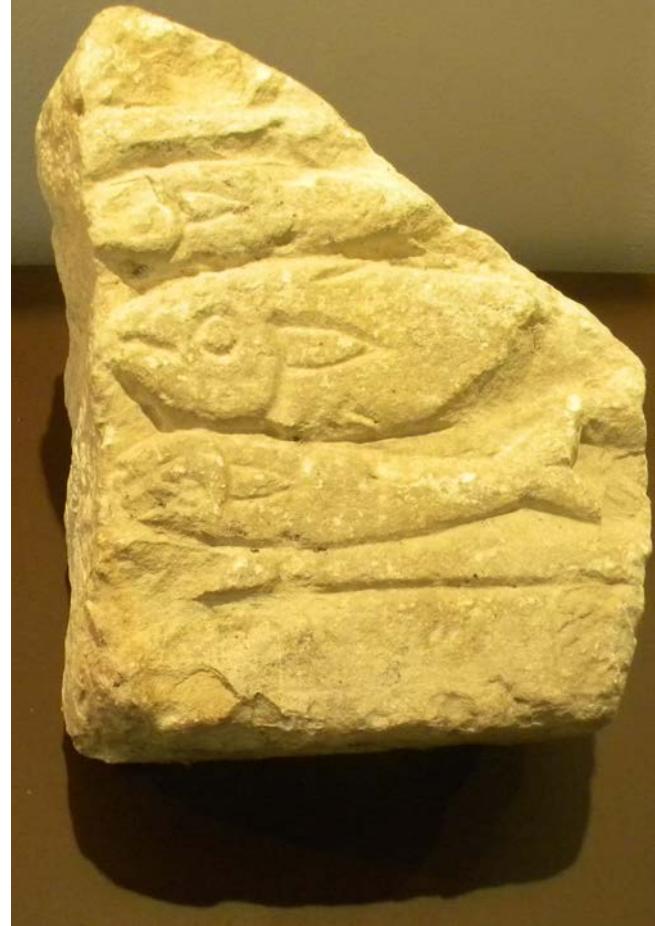
на столицата. По време на бомбардировките на града през 1943 г. сградата е разрушена и оттогава музеените експонати са съхранявани в различни фондохранилища в града при тежки условия и липса на постостоянна експозиционна площ.

Градската художествена галерия, архивът, библиотеката и музеят се отделят в самостоятелни

институции през 1952 г. Музеят продължава многогодишната си дейност по опазване на културното наследство и успява да събере около 120 000 експоната – находки от археологически разкопки, монети, накити, старинни оръжия, облекла, органи и медали, театрални и филмови плакати, оригинални документи и снимки, вещи на известни исторически личности, сред които княз Александър I, цар Фердинанд, Стефан Стамболов, Драган Цанков, Константин Стоилов и др., предмети от бита и ежедневието на софиянци, обединени във фондове и колекции. Поради липсата на сграда, музеят функционира чрез организиране на временни изложби в страната и чужбина, присъствайки неотменно в културния афиш на София. Важен акцент в работата му е издаването на различни научно-популярни книги,

както и три тома от сборника „Сергекура – Средец – София”.

Музеят за история на София активно работи в сътрудничество с други културни институти в столицата, страната и чужбина. Съвместно с гражданско сдружение „Св. София” организира изложбата „Славата и драмата на „Св. София” в Столичната библиотека. С партньорството на Съюза на архитектите в България осъществява изложбата „Сецесион в София”, а в Националния исторически музей – „Австро-германски архитектурни влияния в София в края на XIX и началото на XX в.”, „Интимното от гардероба на баба”, „Независима България”, „Офицерските балове” и гр. Множество изложби са реализирани съвместно с Етнографския институт към БАН, като „Арменците в България”; с Държавните архиви – „100 години от първия трамвай в София”; със Софийската градска художествена галерия относно „Българската историческа живопис” и „Йозеф Обербауер 1854-1926”; с Национален археологически институт с музей при БАН – „Коприна и сребро”, „Храмът – Символът – Градът”; с Националния литературен музей и Националния църковен историко-археологически музей на Българската патриаршия, с храм „Св. Седмочисленици” – изложбата „С кръст, огън и слово”; с Военно-историческия музей и Регионалния център за опаз-

Фрагмент от корнизи с 3 риби, IV-V в.

ване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО, и много други столични културни институти.

След 1998 г. Музеят за история на София частично използва сградата на Централната минерална баня и представя изложбите „София на колела”, „Декоративна подова керамика”, „Ревю старинни облекла”, „Модата в София в края на XIX – XX век”, „Знаци на признателност” и гр. Редовно музеят представя изложби в Клуба на фотопраторера, при Източната порта на Сердика. Участва в празници по случай 90-годишнината на българската независимост във Велико Търново, както и с други изложби в Пловдив, Благоевград и гр. Пътнува с

изложби във Виена, Прага, Братислава, Дубровник, Москва, съвместно с германския музей *Naturkundemuseum Coburg*, представят изложба по случай 150-годишнината от рождението на Фердинанд Български.

Музеят за история на София работи по различни национални и европейски проекти за опазване на културното наследство. Един от най-важните акценти в работата му е реставрационната – от стари оръжия, съхранени от римско време, до мебелите на богати софиянци в началото на XX в. и книги. В библиотеката на музея се съхраняват около 12 000 изда-

ния с научна литература за служебно ползване. Уникалната поредица „Книги, издавани в периода 1878 – 1900 г.” имат историческо, философско, литературологическо, политическо, икономическо, военно и др. съдържание и представляват изключителна библиографска рядкост. Другата поредица „Царски статистики” дава информация за търговията, демографията, жилищния фонд, образоването, училищата, Военния набор от края на XIX в. до средата на XX в. Библиотеката съхранява още поредицата „Издания на Столичната община” – Вестници, списания, монографични издания за историята на София и др., както и представителната поредица „Юбилейни книги и сборници”. Албумите и камалозите съдържат история за български институции, бележити

личности от България, Балканите и Европа. В колекцията „Старопечатни книги“ влизат около 300 издания, отпечатани преди Освобождението на България, като най-старата книга е от 1714 г. и представя албум на левантийския костюм от Средновековието. Другите книги са с учебно, богословско и богослужебно, етнографско и краеведско съдържание, издавани в Цариград, Санкт Петербург, Москва, Земум, Крацуевац, Букуреш, Белград, Виена, Лондон.

Филиали на Музея за история на София са подземното археологическо ниво на базиликата „Света София“; гробницата на княз Александър I Батенберг и

Експозицията за национално помирение (бившето Гарнизонно стрелбище).

Сградата на Общинската минерална баня

Сградата на Общинската минерална баня е обявена за паметник на културата от национално значение. Извключително красива, в стил сецесион, тя стои като прекрасно бижу в центъра на столицата. Замислена е от австрийския архитект Емил фон Фьорстер като минерална баня с хотел – проектът му печели международен архитектурен конкурс, след

което започва строителството на сградата. Поради недостиг на средства, строежът е спрян и в началото на новия Век идеята е надградена от архитектите Петко Момчилов и Фридрих Грюнангер, които включват в комплекса изграждане на голяма и малка баня. На художника Харалампий Тачев е доверена украсата на декоративните фасадни фризове с растителни и геометрични мотиви, а на художника Георги Киселинчев – каменните пластики. Керамичните изображения на входа са изработени по технология на проф. Стефан Димитров. Най-напред е завършена малката баня, а до 1914 г. започва да функционира и голямата, в която има два плувни басейна, семейни вани, турско-римски бани и водоналивни съоръжения за водолечение.

(60

Общинската минерална баня сериозно е засегната от бомбардировките през 1944 г., но след войната много точно е реставрирана и до средата на 80-те години функционира на пълни обороти, след което е затворена поради амортизация и напълно изоставена след 1989 г.

След 1998 г. се взема решение да се създаде Общинско предприятие „Стара София“ със Софийски исторически музеи, които да проучва, събира, опазва и стопанисва културното наследство на столицата. Съпътстващо решение е амортизираната и поради тази причина затворена (1986) сграда на Общинската минерална баня, да бъде адаптирана в Музей за история на София. Ремонтните и реставрационните дейности в нея продължават повече от 15 години, за да добие място влага, които столичани виждат днес.

Сградата впечатлява с мащабната си многопланова композиция, нестандартните и богати обеми на покривното покритие, с пищната декорирана фасада в стил сецесион. Тя е в центъра на живописен ансамбъл, в който са включени градината пред нея с фонтана и други исторически сгради от различни епохи. Близо до нея са археологическите разкопки, които придават изключително интересен облик на столичното ларго.

Златна купа от с.Казичене

Трансформацията на банята в музей е стандартна европейска практика, но имайки предвид занемарената и амортизирана сграда, се е наложило отново да бъдат построени части от основите. Днес има много СПА хотели, във всеки дом има баня, поради което нуждата от градски бани изчезва и е било много трудно да се намери концесионер. Все пак, спръввали са си усилията на много хора, в продължение на близо един век, за да могат столичани и гостите на София да усетят многовековния дух на българската столица.

Музеят за история на София след официалното му откриване

Музейната експозиция в новооткритата сграда на музея хронологически обхваща периода от неолита (шестото хилядолетие пр. Хр.) до 40-те години на XX век. Акцентът обаче е поставен върху времето, в което градът е избран за столица на Княжество България през 1879 г. и последващото възкресяване на българската държавност. В началото на експозицията е изобразен гербът на София и кратък летопис на града. С особен

Макет на гробницата с архангелите, IV-V в.

Посрещат княгиня Мария Луиза с големи тържества. Князят и княгинята пристигат в гръден изглед на колесница стил Луи XVI. Шест величествени коня с подковени златни нокти, с бисохи и разноцветни пера, теглят тази тежка великолепие.

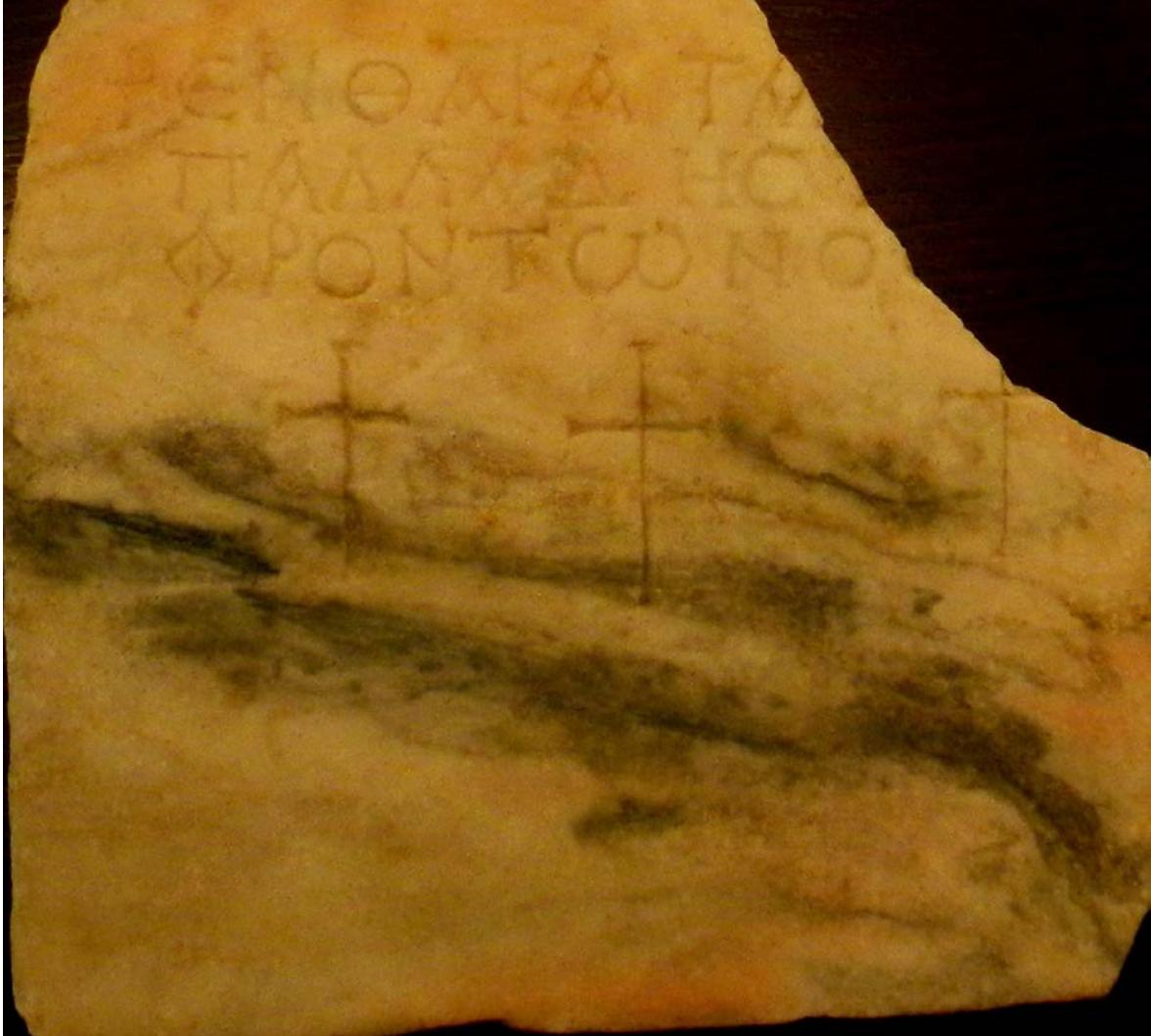
Добри Ганчев, Страница за княжеското време

We welcomed Princess Maria-Louisa with grand festivities. The Prince and the Princess travelled in a large Louis XVI gilded chariot. Six magnificent horses with gilded trappings and long ostrich feathers were pulling this heavy piece of splendour.

Dobri Ganchev, *Memoires of the Principality Times*

Посрещане на княгиня Мария Луиза

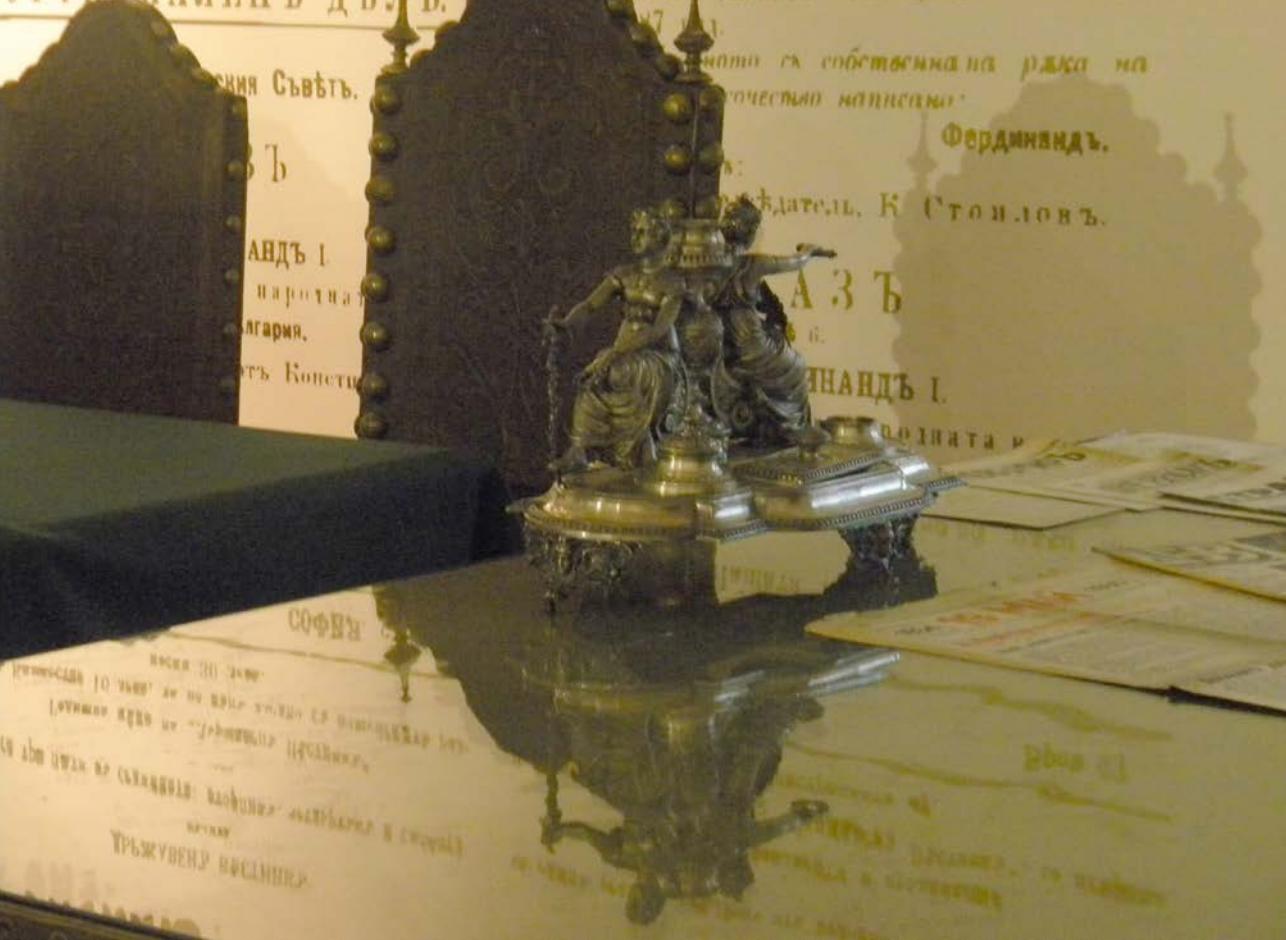

Надгробна плоча IV-V в. сл. Хр. Тук почива Паладий, син на Фронтон

но внимание е представено времето от Възстановяването на българската държава до началото на Войните 1912-1918 г., когато София радикално се преобразява в демографско, икономическо, градоустройствено и културно отношение и се превръща в модерна европейска столица.

Експонатите в музея са разположени в 10 зали, от които 8 за постоянни и 2 – за временни експозиции. В залата „Наследството на дrevността“ можем да видим археологически находки при проучването на неолитното селище в кв. „Слатина“. Това са най-

ранните по време експонати, от новокаменната епоха. Златната тракийска куна от с. Казичене е открита случајно през 1969 г. при изкоп за водопровод на около 50 см под земята. Изработена е от самородно злато, с почти абсолютна чистота – 23,6 карата. Намерена е заедно с бронзов котел, тип Урарту, и глинено съдче от III хилядолетие пр. Хр. Наред с фибули те със злато и ахами от римската епоха и други експонати, тези предмети представляват част от съкровищницата на българското национално братство.

Във Втората зала „Силата на духа“ е изложено монументално изкуство от софийските храмове, стенописна украса от края на XV до края на XIX в. Сред тях са сцени от житието на св. Йоан Рилски в Куриловския манастир от 1830 г., художник Коста Вальов, стенописи и икони от Софийската Мала Света гора и старопечатни книги.

Една от залите специално е посветена на династичната Връзка на цар Фердинанд Саксcobургготски с аристократични фамилии от Западна Европа. Изключително ценен артефакт е „златната каляска“ на Мария Антонета, създадена през XVIII в. за нуждите на френската династия. Присъства в България като част от бу-

онската зестра на цар Фердинанд – подарък за сватбата му с княгиня Мария-Луиза, от майка му – принцеса Клементина Бурбон-Орлеанска, девиця на последния френски крал Луи-Филип. Използвана е само Веднъж – в деня на сватбата, като специално е брандирана в духа на българската династия, с нейните символи и знаци, с герба на България. Музеят за история на София притежава десетина карети и каляски, използвани в края на XIX и началото на XX в.

Друг ценен експонат, който е голяма рядкост в европейските музеи, е шевьовър на изкуството и транспорта едновременно, отново е свързан с цар Фердинанд – автомобил *Mercedes Simplex 40 hp*, произведен през 1905 г.,

участвал в едни от първите европейски ралима и спечелил състезание между Берлин и Мюнхен. Впечатлен от неговите успехи, царят решава да го придобие. Купува го от един барон, като условието е мерцедесът да пристигне в България със своя шофьор, понеже е няма по това време българин, който е знаел как се управлява такъв автомобил. До този момент в българския царски двор са се возили в карети.

Интересен факт е, че бюрото и автомобилът са били боядисани изключително неподходящо с блажна боя по времето на социализма, когато подобни вещи не са се радвали на необходимото внимание и грижи. Реставрацията на позлатеното писалище с дърворезби, боядисано със зелена блажна боя, промича на седем етапа, а за да бъде реставриран първия царски автомобил са били нужни 2,5 години.

Една от залите е посветена на дворцовия кабинет, представени с експонати – подаръци от различни европейски владетели и династии към българските управници. Такъв един подарък е уникално бюро, подарено от Бисмарк на цар Фердинанд, а също и златен часовник, който кралица Виктория подарява на българския цар. Изложен е и царският трон на цар Борис III от Народното събрание, понеже царят редовно е откривал заседанията му.

В залата, представляща държавните и общински институции, се намират

столовете и бюрата от заседателната зала на Министерския съвет от 20-те до 40-те години на XX в. В нея посетителите могат да видят бюрата на Стефан Стамболов и Константин Стоилов с техни лични оригинални вещи: телефонен апарат, мастилиница, газена лампа, стойка за писма, преснопие, пишеща машина и др.

„Софийската улица“ е темата на следващата зала. Там е представен животът в столицата по отношение на транспорта, улични инсталации – будки за вестници, афиши колони, магазини с фасади, отрупани с български и европейски стоки. Има и зала, посветена на градския бит, на начина, по който са живели софиянци в края на XIX и началото на XX в. Представени са мебели от известни со-

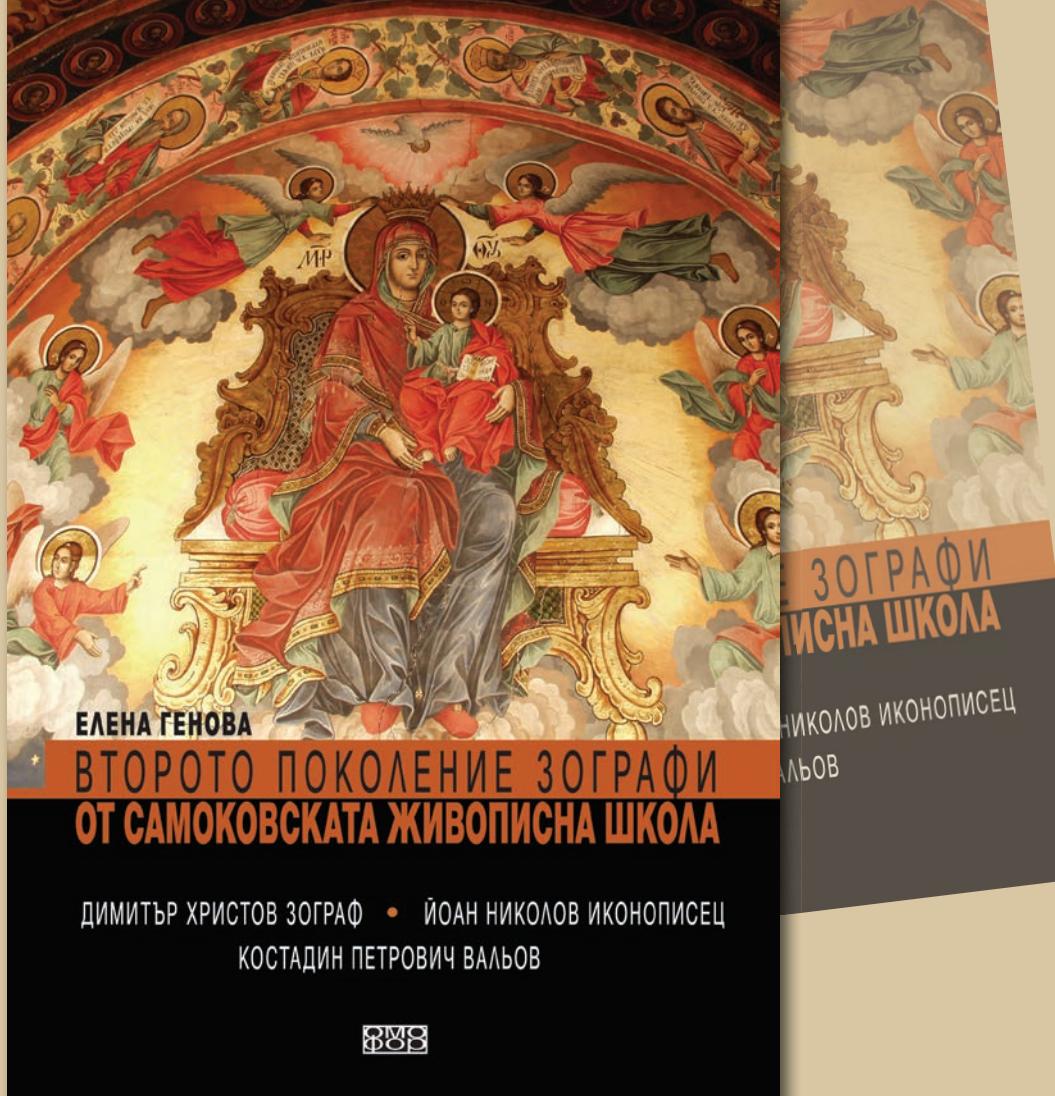

фийски фамилии – салонна гарнитура с тапицерия от ръчно тъкани gobleni, лични вещи, картини, портрети, облекло, с цел да се предаде атмосферата на столичния дом. Културният живот и свобододното време на столичани са представени в отделна зала. Интерес представлява велосипедът тип „Паяк“, Златната книга на София, колекцията от немски играчки.

Музеят за история на София притежава богата колекция от произведения на масовото и на специализираното народно творчество – тъкани, шевици, накити, обредни предмети. Най-ранните датирани шевици са от края на XVIII в. и показват характерните за софийския район колорит и

орнаментика от по-раншно време. През XVIII и XIX в. София е център на златарското изкуство – не малко огърлици, грибни, обици са изложени в музея. Една от залите представлява Мемориал на създателите на сградата на Общинската минерална баня.

Още много експонати са останали във фондохранилищата на Музея за история на София. Част от тях предстои да бъдат изложени в подземния музей на Ларгото, за други се търси място. Има много експонати от военни години и спасяването на българските евреи, от времето на социализма, както и от по-ново време, след промените през 1989 г., които чакат да бъдат представени пред столичани.

ЕЛЕНА ГЕНОВА

**ВТОРОТО ПОКОЛЕНИЕ ЗОГРАФИ
ОТ САМОКОВСКАТА ЖИВОПИСНА ШКОЛА**

ДИМИТЪР ХРИСТОВ ЗОГРАФ • ЙОАН НИКОЛОВ ИКОНОПИСЕЦ
КОСТАДИН ПЕТРОВИЧ ВАЛЬОВ

БМВ

Новото издание на книгата „ВТОРОТО ПОКОЛЕНИЕ ЗОГРАФИ ОТ САМОКОВСКАТА ЖИВОПИСНА ШКОЛА“ излиза с специално създаван виртуален каталог, в който са представени както известни, така и непубликувани икони и стенописи на изследваните зографи. Изданието е посветено на трима зографи, останали в сянката на най-популярния от тази школа – Захарий Зограф. Изследването е незаменимо и с това, че съдържа информация за вече несъществуващи паметници на иконописта и стенописта. Книгата би била полезна и за историците на изкуството от балканските страни, където са съхранени творби на българските зографи.

Авторът на книгата Елена Генова е професор в Института за изследване на изкуствата при БАН.

Автор е на книгите: Миниатюрната дърворезба от XVII-XIX век (1986), Църковните приложни изкуства от XV-XIX век в България (2004) и гр.

За щастие образът на Димитър Христов познаваме от два портрета и един ескиз с маслени бои, рисувани от неговия син Станислав Доспевски между 1857 и 1860 г.¹ В единия от портретите зографът е представен в полуфигура, застанал пред стами², върху който е поставена икона на Св. Богородица с Младенца. В дясната си ръка пред гърдите той държи пергел. Димитър е облечен в тъмна антерия, обточена с кожа и висока шапка, под която леко се подават побелели коси. Лицето е слабо, сухо, набраздено от следите на годините, с побелели мустаци. От образа му се изльзвва строгост и в същото време спокойствие и умереност. Сравнявайки го с автопортрета на Захарий Зограф, можем да открием разлики в характера и темперамента на двамата братя. Ще цитирам един пасаж от А. Промич за Захарий: „По своята физическа външност той бе нежен, по тоалета си изискан франт“.²

Това, което знаем за Димитър Христов като първороден син на Христо Димитров – основателя на Самоковската

школа – също е изключително осъдно, така както за неговия баща. Представата за личността на зографа и неговия живот градим от творчеството му и косвено от писма и документи, в които се споменава неговото име и работата му. Най-важни сред тях са саморъчното завещание на Димитър Христов, писано в деня на смъртта му и сметководният му тефтер, открит наскоро в архива на Васил Захариев и публикуван от И. Гергова.³ Завещанието е предадено в Археологическия музей на Богдан Филов през 1936 г. от внuka на Димитър Зограф Станислав Атанасов Самоковлиев.⁴ Обръщам внимание на този факт с оглед на изясняване по-долу в текста на действията на неговия внук през 30-те години на XX в., свързани вероятно с отбелязване 100-годишнините на пловдивските църкви, в които са работили неговият баща и чичо.

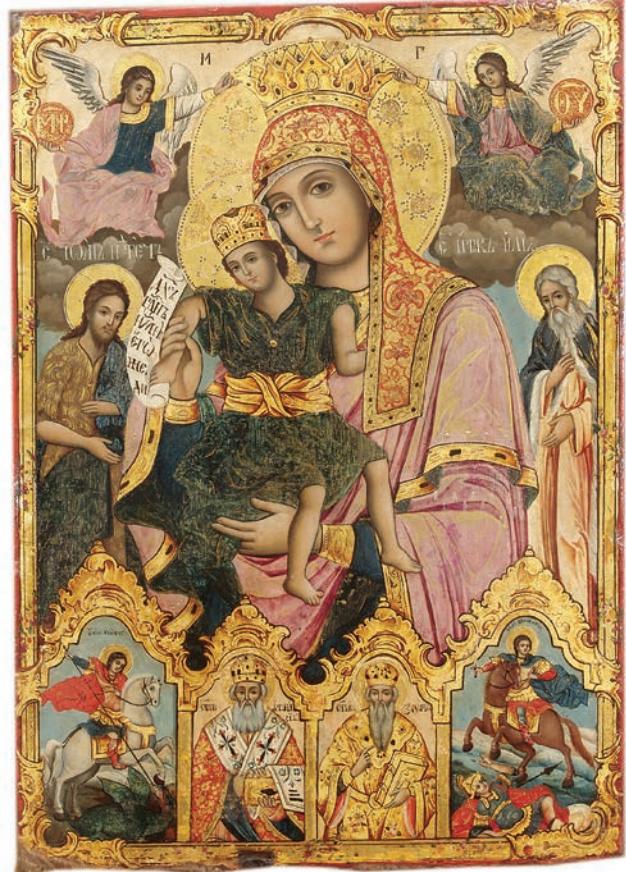
Сигурното, което се знае за Димитър Христов е гамата на неговата смърт, отбелязана върху началния лист на неговата ерминия от сина му Захарий Доспевски – 9 октомври 1860 г., 1

¹ Иванова, Бл. Портретът през Българското възраждане. С., 2001, с. 19, 44.

² Промич, А. Денационализиране и възраждане на българското изкуство 1393-1927. В: България 1000 години 927-1927. С., 1930.;

³ Гергова, И. Сметководният тефтер на ..., с. 272-306.

⁴ Сведения около завещанието и неговото разчитане и публикация вж. Динова-Русева, В. Първомайсторът Димитър Зограф от Самоков. – Изкуство, 1988, 3, с. 30-35.

Димитър Христофф, Св. Богородица Елеуса от Кукос със светци, с. Звънчево, Пловдивско, НЦИАМ

часа по обяд.¹ Годината на раждането му обаче е неизвестна и не съществуват никакви косвени сведения за това събитие. Н. Мавродинов и Ас. Василиев лансираят тезата си за 1796 г.² Ас. Василиев се аргументира със забелязана от него приписка от ръката на наследник на Димитър Христофф до гамата на смъртта на зографа. В няя се посочва, че той бил починал на 64 година възраст.³ В. Динова-Русева отхвърля тази теза като несъстоятелна, като отбелязва, че въпросната приписка въобще не се чете, а е размазано мастило, разчитайки на специална графоложка експертиза.⁴ Неприемлива за нея е и посочената, без източници, от Васил Захарiev 1785 г. В крайна сметка автографата се спира на най-приемлившата 1796 г., като се аргументира, че в гравата портрета на зографа, работени от сина му Станислав Доспевски, той не изглежда над 70-годишен мъж.

За съжаление не ни е известно и кога неговият баща Христо Димитров се е оженил. Според един от неговите правнуци Станислав Доспевски той е взел жена на име Александра от Вра-

ца.⁵ Може да се допусне, че зографът е харесал Врачанката, когато е работил там. Известни са три негови икони от храма „Св. Николай“, едната от които е датирана в 1803 г.⁶ Вероятно от тези години датират и няколко икони, изпълнени за Черепишкия манастир, две от които се съхраняват във Врачанския музей.⁷ Тази дата обаче е малко късна

¹ Динова-Русева, В. Първомайсторът..., с. 31. и цит. там лит.

² Мавродинов, Н. Изкуството на Българското възраждане. С., 1957, с. 199.

³ Василиев, Ас. БВМ, с. 322.

⁴ Динова-Русева, В. Първомайсторът..., с. 31.

⁵ Доспевски, Ст. Архив. Из родословното дърво на Христо Димитров, основател на Самоковската живописна школа. – Проблеми на изкуството, 1993, 2, с. 51.

⁶ Вж. Попова, Е. Зографът Христо Димитров от Самоков. С., 2001, с. 109-110 и посочената там литература. Иконите са на св. Николай Мирликийски, Св. Богородица и Иисус Христос Вседържител. Последните две икони днес са в неизвестност.

⁷ Това са иконите на св. Николай Мирликийски и Иисус Христос Пантократор. На иконостаса в манастирската църква до днес са иконите на

Йоан Иконописец, Св. Йоан Рилски, Геурмански манастир

за задомяването на Христо Димитров. Според друг негов правнук – Атанас Захари Димитров Доспевски – зографът отишъл във Враца да работи към 1790 г. и там харесал едно момиче, за което се оженил.¹ Това сведение можем да приемем за достоверно, тъй като от църквата на Врачанското село Кремта произхожда царска гвер, която е особено близка до известната гвойка гвери, работени в последната четвърт на XVIII в. за Рилския манастир.² Изходейки от стила на Христо Димитров при работата му в Рилския манастир

¹ св. Йоан Предтеча и на св. св. Козма и Дамян. Вж. Генова, Е. За още няколко неизвестни икони в творческата биография на Христо Димитров от Самоков. Паметници Реставрация Музеи. 2004, 4, с. 9-17.

² Василиев, Ас. БВМ, с. 315.

² Това са гверите от параклиса „Св. Архангели“ и от гробищната църква „Въведение Богородично“. Попова, Е. Цит. съч., с. 86, 94.

от 1794 и 1795 г. можем да допуснем, че през тези години той е рисувал икони за Врачанско и косвено може да се потвърди вероятната година за раждането на първородния му син.

Като безспорно в литературата се приема обучението на Димитър Христов Зограф при неговия баща, който по думите на Неофит Рилски е „искусен“ иконописец, защото е учен в Света гора много години.³ Кога обаче и по какъв начин младият зограф се включва активно в работата на баща си не можа да твърдя със сигурност. В първите датирани творби на Димитър (1820, 1824, 1826)⁴ откривам специфични елементи на стила идентични с пластическата изразителност в някои икони на Христо Димитров, работени в края на живота му в Пазарджик – около 1815 и в годината на смъртта му – 1819.⁵ Кои са небесните покровители на самоковския зограф можем само да гадаем, но със сигурност това е Св. Богородица Покровителница, какъвто епитет той употребява за иконите си. В домашния му иконостас навсякъде е стояла икона на празника Покров Богородичен, особено почитан в Самоков и приоритет в творчеството на самоковските живописци; може би и икона на неговия

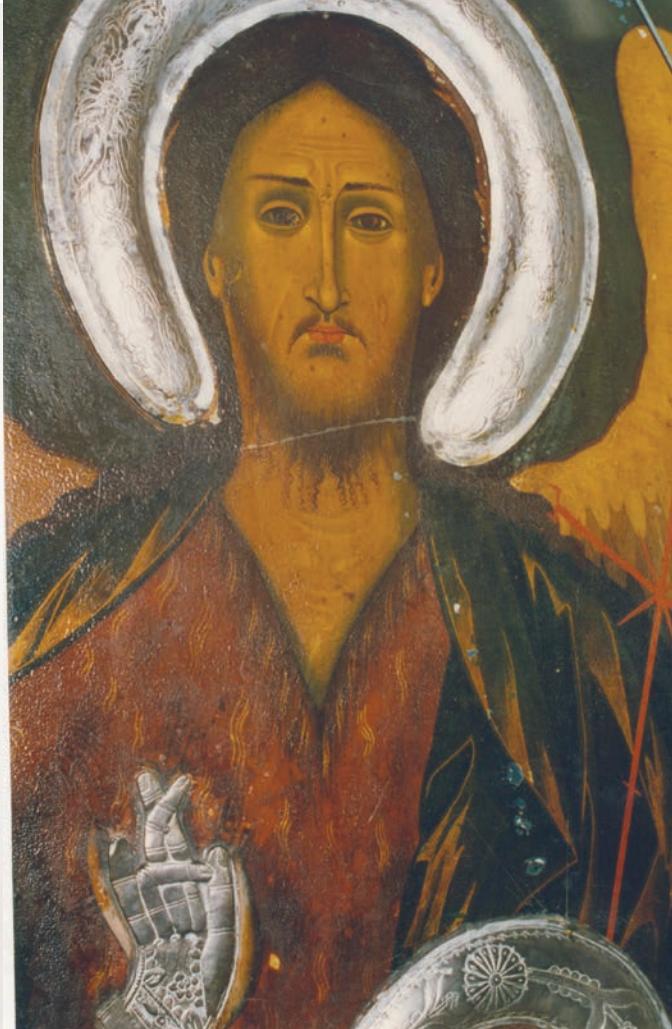
³ Неофит Рилец. Описание..., с. 83.

⁴ Икона Св. Богородица Троеручица със св. Сава и св. Симеон Сръбски (1820) от НЦИАМ (Националния църковен историко-археологически музей – София), стенописите в параклиса „Св. Йоан Богослов“ в Рилския манастир (1824), икона Св. Богородица Многомилостива от Пазарджик (1826).

⁵ Генова, Е. За още няколко неизвестни икони ..., с. 9-17.

светец покровител – св. Димитър, на чието изображение на кон той е изключителен интерпретатор.

Земните му покровители обаче не са малко и играят съществена роля в неговата творческа биография и география, ако можа така да се изразя. На първо място като един от основните белези на школата, освен единството на пластическия език и стил, е и общността на региона и селищата, в които работят. Синовете и ученици на Христо Димитров са известни и предпочитани зографи, именно като негови последователи в класическата православна живопис, особено в ранните години на тяхното творчество. Това заявява и самият Неофит Рилски в многократно цитирания текст от неговото описание на Рилския манастир, в който съобщава, че учили се светогорско изкуство зографи, търсени за изписването на католикона на Рилския манастир, са именно синовете на починалия Христо Димитров¹. Ако тръгнем от север на юг баша и син са работили във Враца, родното място на Александра – съпруга на Христо Димитров и майка на Димитър, в Черепишкия манастир, в Лесновския манастир (сега в Р. Македония), в София, в Кюстендил, в с. Дрен и с. Старо село, Радомирско, в Пловдив, в Пазарджик, в Баткунския манастир, в Благоевград, разбира се в самия Самоков и Рилския манастир, в Ново село-Щип (сега Р. Македония).

Коста Валъв, Иисус Христос, Куриловски манастир

Христо Димитров рисува икони за старата църква на Осоговския манастир, а сина му за близкото градче Крива Планка.

Най-широкото поле за изява на школата е разбира се територията на Рилския манастир. Там „се срещат“ баша и синове, учител и ученици. Основателят на школата умира през месец май 1819 г. По това време Димитър Зограф е на ок. 23 г. Още на следващата 1820 г. той рисува за манастира една икона на Св. Богородица Троеручица със св. Сава и св. Симеон Сръбски.² Тази година слага

¹ Неофит Рилец. Описание болгарского священаго монастыря Рылскаго. София, 1879, с. 76.

² Тя се съхранява в НЦИАМ. Вж. текстът за иконата по-долу.

началото на изключително сериозните и професионални изяви на зографа в Рилския манастир, с който са свързани и най-големите му стенописни ансамбли. Те продължават до 1847 г. когато е завършено изписването на новия Рилски католикон.

Най-изявените фигури на манастирското братство заемат особено важно място в живота и творчеството на Димитър Христов. Една изключително дейна и образована фигура в живота на манастира е проигуменят йеромонах Теодосий. Той е бил съвременник на работата на Христо Димитров в края на XVIII в. и е познавал възможностите на зографа от иконите в църквата „Покров Богородичен“, зографисана с негови средства през 1811 г., и стенописите в църквата при постницата „Св. Лука“. Йеромонах Теодосий вероятно е имал решаващата дума и за избора на Димитър за изписването на параклиса „Св. Йоан Богослов“ в самия манастир, чийто ктитор е отново той.

През 1820 г. още един рилски монах хаджи Корнилий обновил из основи църквата при гроба на св. Йоан Рилски. Към края на 20-те г. (1827-1830) този монах, родом от Щип, където работи Христо Димитров в 1810 г., отново със свои средства изписва църквата, като кани лично Димитър Христов. С него зографът сключва договор за 4600 гроша.¹

¹ Гергова, И. Сметководният тифтер..., с. 276, 288.

През 30-те години една изключителна фигура от епохата на Българското Възраждане, която отново свързваме със самоковския зограф, е митрополит Абакентий Велешки. Роден в 1798 г. в Самоков, вероятно той учи още в килийното училище заедно със своя върстник Димитър. След като приема монашески сан в Рилския манастир, през 1831 г. е ръкоположен за епископ Диополски и назначен за наместник на Кюстендилския митрополит. Вероятно съществена е неговата роля в ангажирането на Димитър Христов за огромния иконописен ансамбъл в Изворската църква, нахия Краище, работен в 1835 г. Неговото име е вписано на първо място в стенописния поменик в промезиса, както и собствените имена на зографите работили там – Димитър Христов, както и Костадин Вальов със съпругата му Сузана и синовете им.²

През 40-те години отец Неофит Рилски е натоварен от манастирските старатели с избора на зографите, сключването на договорите и контрола над работата им. В литературата все още се среща Версията, основана на легенди за чиракуването на Никола Поппетров Бенин (бъдещият Неофит Рилски) при банския живописец Тома Вишанов, и присъствието му в 1811 г. в манастира при изписването на църквата „Покров

² Кююмджиев, Ал. Новооткрити творби на самоковски зографи в черквата „Св. Троица“ в с. Извор (Босилеградско). Паметници, Реставрация, Музей, 2004, 3, с. 7, 9.

Богородичен“. Вероятно тази Версия се гради както на родното място на отец Неофит – Банско, така и на основата на запазени в архива на БАН негови скици с растителни орнаменти.¹ Тесните връзки на рилския монах обаче датират още от времето на неговото учителствуване в Самоков. От края на 1826 или началото на следващата година до месец май 1831 г. той е учител на Захарий Зограф, Николай Тонджоров, Захарий Круша, Димитър Смрикаров и сп.² Известно е, че той поддържа много близки приятелски връзки със Захарий Зограф до края на живота му през 1853 г. Известна е кореспонденцията на зографа с неговия учител в началото на работата в Рилския католикон, от която изследователите са извлечли особено ценни сведения за наемането на зографите и за процеса на работа. Много бележки по темата се откриват и в личните тетрери на рилския монах. В годините когато отец Неофит учителствува в Самоков, Димитър Христов изписва църквата при гроба на св. Йоан Рилски, за която му помага и Захарий и не е възможно той да не е бил в течение на работата. След Самоков Неофит Рилски учителства в Копривщица и по-късно продължава да поддържа връзка с най-първите фамилии на града. В тези години (1837/1838) той

съдействва на Захарий Зограф, който рисува три икони за Копривщенската църква „Успение Богородично“, чиито ктитори са Петко Доган и чорбаджи Салчо Чомаков.³ Освен кореспонденцията си със Захарий, Неофит Рилски води макара и със Салчо Чомаков, Петко и Тодор Доганови и други, в която се уточняват даренията за зография в определени части на Рилския католикон. Към имената на рилските монаси ще добавя и това на игумена Памфилий тясно свързан и ногкрепящ пълномощията и правата на копривщенските/пловдивски епирополи. След пожара от 1833 г. възстановяването и изгигането на рилския комплекс налага участието на светски лица като епирополи, които да се грижат, наред с монасите, за събиране на средства, за доставяне на материали и за издиране на най-добритите майстори строители, резбари и зографи.⁴ Едни от най-ревностните гарители на манастира са копривщенци, сред които се открояват фамилиите на Догановци и Чальковци. Епирополът на манастира Вълко Теодорович Чальков е най-внушителната и влиятелна фигура. Той се проявява не само като ктитор, но с енергичните си действия и със своята предприемчивост изпъква като главен помощник и организатор

¹ Радкова, Р. Неофит Рилски и новобългарската култура. С., 1983, с. 22-23.

² Так там, с. 30.

³ Василев, А. БВМ, с. 338.

⁴ Влахова, Л. ,Ам. Шаренков, Е. Генова. Нови проучвания върху възрожденските стенописи от Риломанастирски ансамбъл. – Изкуство, 1986, 8, с. 17-19.

на строежа и има решаващата сума при утвърждаването и спазаряването на подходящи майстори и следи за изпълнението на работата им. Ето защо струва ми се не е излишно, въпреки не малкото изследвания и публикации, да припомним Връзките на самоковските зографски фамилии с този голям коприщенски род, както и заслугите му за националното съзряване и самочувствието на възрожденските българи.¹

Родоначалник на Чальковци е Вълко Поклонник (1700-1780), роден в Коприщница и съпругата му Стояна. Те имат трима синове и две дъщери. Най-изявените фигури от този род от първата половина на XIX век са синовете на най-големия Тодор – Вълко Теодорович (1765-1841) и Стоян Теодорович (1768-1850) Чалькови/Чалькови/Чалоолу и на третия син Курт Вълков – Вълко Куртович Чальков (неизв. – 1837). Вълко Теодорович е наричан (както и брат му Стоян) Чорбаджи Вълко Големия за разлика от „Мали“ чорбаджи Вълко – неговия братовчед.

Родството на самоковските зографи е именно с този клон на Чальковия род. Димитър Христов Зограф е женен за Християния чорбаджи Костова (1805-1853), дъщеря на известния самоковски търговец чорбаджи Иван и внучка на прочутия самоковски търговец чор-

баджи Косто (роден около 1738/40).² Нейната сестра Елисавета чорбаджи Костова, която вероятно е доста по-голяма от нея, е омъжена за Вълко Куртович Чальков. Така това родство с изключително богатите и влиятелни семейства от рода Чальковци се оказва „звездният миг“, съдбовният знак в живота и творчеството на Димитър и Захарий Зограф.³

И двете фамилии на Чальковци започват в Коприщница като агаджии, но наструват състояние когато започват да се занимават със скотовъдство. Така от обикновени овчари и агаджии се превръщат в едри скотовъдци и джелени.⁴ Своето могъщество те доказват през първата половина на XIX в., когато откупуват правото да събират данъка безглик.⁵ В началото на века забогателите вече коприщенски първенци се преселват в Пловдив – Вълко Куртович в 1814, а Големи Вълко към 1817-1818 година.⁶ Заболоваинку име и авторитет и

¹ Доспевски, Ст. Архи. Из родословното сърбо..., с. 52.

² Някои изследователи предполагат, че Димитър и Захарий наследяват по-старите Връзки на баща си Христо Димитров с Пловдив, имайки предвид неговите икони в Асеновградските църкви „Св. Марина“, „Успение Богородично“ и „Св. Николай“ от ок. 1802 г (Вж. Полюва, Е. Зографът Христо Димитров..., с. 105-109) и работата на Захарий в същия град и околните манастири. Това помърждава мезата ми за общността на селищата и региона в който работят, но няма нищо общо с Връзките им с Чальковци.

⁴ Прекупуване и търговия с овчи стада.

⁵ Данък върху овцете.

⁶ Стоян Теодорович Чальков се преселва в Плов-

¹ Вж. Кесяков, Хр. Вълко и Стоян Тодорови Чалькови. Пловдив, 1935; Стоянов, г-р М. Чальковци. Към историята на един чорбаджийски род. – Исторически преглед, VII, , м. 3, 1950/1951.

тежкест с богатството си пред турските власти в Цариград, към 1820-1825 г. със специален султански ферман на султан Махмуд II им е възложено събирането на беглика в цяла Европейска Турция, с изключение на Босна и Херцеговина.¹ Вълко Теодорович е назначен за Главен бегликчия, чиято роля поема брат му след неговата смърт през 1841 г. Помощници на главните бегликчиши били техни роднини и доверени хора като например Иван Чомаков и Христо Доганов, женени за сестрите на Вълко и Стоян Чалькови – Груда и Рага.

Търде интересна в изследването на М. Стоянов за рода Чальковци е интерпретацията на ролята на бегликчиите през епохата на Възраждането, от която ще цитирам известна част, и която дава ясна представа за бита, ролята и възможностите на зараждащата се буржоазна прослойка в преддържавното устройство на българите. „Бегликчиите били „царски хора“ като се ползвали с рег права и привилегии като например свободно да носят оръжие. С пищното си арнаутско облекло, наметнати с ямурлуци, изпог които се показвали дълга пушка и чакмащите на няколко пишова, бегликчиите гордо кръстосвали с яките си коне от балкан на балкан и не оставляли пасбище необходено и стаго непреброено. Изобщо

духът на хайдутлук и разбойничество не им бил чужд. Когато влизали в градовете властите им отдавали почести като на царски хора, чорбаджиите се стараели да им укажат, а простите и припави селяни се удивлявали на богатството им облекло, на оръжието и на командата им, организирана като войска. В Пиротско ги наричали „бъгарска войска“. През есента бегликчиите се връщали по домовете си и сега започвали непрекъснати веселби и безძелие. С конете си излизали на зимни разходки и лов в Балкана. Лъвската част от печалбата прибирала разбира се Чальковци и техните първи помощници. „Авторът ги нарича „паразитно съсловие, което използвайки турската държавна власт, успявало набърже да си създаде охолен и безгрижен живот, които будел омраза и завист“.² Ето какво пише за Големи Вълко Любен Каравелов, който е внук на Рага Христо Доганова, сестра на Вълко и майка на Петко и Тодор Доган и Неделя Каравелова: „Той (Вълко Чальков – б.м. Е.Г.) отчасти с пари, отчасти с помощта на Всемогъщия султански бегликчишки ферман, а отчасти със съдействието на местните паши и бейове бе завладял почти половината от земите на Красновоселци, изградил бе в село Красново чифлик, захватнал бе да накарва селяните да му работят ангария и бе станал важен спахия. От основа време, добавя Каравелов, народът на Красново осиромаше, пропи се и се

¹ ги в 1793 г. Кесяков, Хр. Вълко и Стоян Тодорови..., с. 43.

Василев, А., БВМ. С., 1965, с.323-328.

² Стоянов, М. Чальковци..., с. 314.; Кесяков, Хр. Вълко и Стоян Тодорови..., с.

2 Стоянов, М. Чальковци..., с. 314, 316.

принуди да работи на богатия чорбаджия почти безплатно.¹ В Копривщенски ръкописен Вестник „Тръба“ от 1872 г. пише, че бегликчиите въвели разкоша и могите в селото, като внасяли ежегодно в Копривщица около 300 хиляди гроша, лесно припечелени.² В противовес на това мнение Найден Геров пише: „Толкова години въртмяха тая (беглика – б.м.), без да ощетят хазната, или да утеснят сиромаси“.³

М. Стоянов очертава и дейността им като лихвари и като успявачи на съярдие и във всяка стопанска дейност. „За кратко време – гъве поколения – те се издигнали и замърдили като истинска българска аристокрация“.⁴

Икономическата им мощ прави Чальковци и първостепенни фигури в обществения живот в Пловдив, те формират и културния елит на града, занимават се с широка обществоена дейност – възстановяване и украса на старите пловдивски църкви, участват в училищните и църковните настоятелства, те са в управлението на еснафски сдружения и членове на градския съвет, като чорбаджи Вълко Теодорович Чальков бил наричан и „градоначалник пловдивски“. Чальковци са и изключително щедри гарители – на по-малки суми за поддръжане и обзавеждане на храмовете и

училищата в Копривщица и Пловдив, за изплащане заплатите на учителите, и по-големи суми за строежа отново на църкви и училища, за новобългарската печатна книжнина и пр. Не би могла да се посочи цялата родолюбива дейност на пловдивските първенци, но отново ще използвам един много точен цитат от спомените на пловдивския учител Никола Ганчев: „Ако би трябвало да се благодари за пробуждане и свестяване българщината в Пловдив и окръжието му трябва с благоговение да се споменувва семейството Вълкович (разбира се Чалькови); то се появи на време тежко за народността ни и с исполнински сили, с чисто родолюбие, с неимоверни жертви се залови да свести народа. Без тоя род град Пловдив щеше и досега да се нарича Филипополис. Чальковци положиха крайъгълния камък на българщината в Пловдивската епархия, па смело може да се каже и на цяла България....“⁵

Чальковци не са само щедри гарители, но с влиятелните си връзки в съулманския двор в Цариград те издействат ферман за „ поправката“ или изграждането на много нови храмове. Така още през 1832 г. Вълко и Стоян Теодорови Чалькови правят първите стъпки за издействането на ферман за поправката на старата рилска църква, а всъщност за изграждането на новия католикон.⁶ За съжаление

¹ Карабелов, Л. Записки за България и българите. С., 1927, с. 59. Цитирано по М. Стоянов. Чальковци..., с. 317.

² Кесяков, Хр. Цит. съч., с. 26.

³ Кесяков, Хр. Цит. съч., с. 26.

⁴ Стоянов, М. Цит. съч., с. 317.

⁵ Кесяков, Хр. Вълко и Стоян Тодорови Чалькови..., с. 57.

⁶ Камбурова-Радкова, Р. Рилският манастир през Възраждането. С., 1972, с. 62

Вълко Куртович Чалъков умира в 1837 г., но той е един от главните ктитори за строежа на храма. Така неговото име, това на съпругата му Елисавета и на по-малкия му брат Павел Куртович е вписано в стенописния поменик в проскомидията, преди имената на главния зограф на храма Димитър Христов, съпругата му Християния и сина му Зафир. През 1844 г. Елисавета Чалъкова прави второ дарение в памет на починалия си съпруг Вълко Куртович, за изписване на западната част на нартиката. Портретът на Вълко Теодорович Чалъков и съпругата му Рада са изписани като ктитори в параклиса „Св. Йоан Рилски“.

Първият сериозен ангажимент на Димитър Христов към неговия баджанак е поръчката за иконите на новата църква „Св. Неделя“ в Пловдив. Вълко Куртович е главен ктитор и инициатор за събирането на средствата за строежа на този храм, като дарява 10 000 гроша. През 1832 г. той издейства султанския ферман както за „Св. Неделя“, така и за „Св. св. Константин и Елена“, където работи Захарий Зограф.¹

Вълко Теодорович Чалъков, наричан Големи Вълко е инициатор за строежа и

главен ктитор на църквите „Св. Никола“, „Св. Петка“ и „Св. Димитър“ в Пловдив. Дълги години до смъртта си през 1841 г. той е епиптрон на църквата „Св. Богородица“, а новия храм изгражда неговият брат Стоян Теодорович Чалъков. В периода 1835-1841 г. Захарий Зограф, вероятно по покана на Чалъковци се пренася да живее в Пловдив, където усилено работи икони за църквите „Св. св. Константин и Елена“, „Св. Петка“ и „Св. Никола“. Вълко Теодорович е ктитор и на новия храм „Св. Николай“ в Бачковския манастир, който заедно с галерията под параклиса „Св. Архангели“ е изписан в 1840 и 1841 г. Професионалните ангажименти на Димитър Христов Зограф към Вълко Теодорович датират от началото на 1840 г., когато той го препоръчва за изписването на един от двата странични параклиса на рилския католикон и ако одобри работата му (както и тази на Йоан Иконописец), ще им възложи изписването на най-главната част в храма – олтара. През 1841 г. пловдивският чорбаджия умира, но неговият авторитет, както и изключително професионалната работа на Димитър и хората му, са солидна гаранция за възлагането на останалата по-голяма част от изписването на централния рилски храм.

Контактите му с по-малкия брат на Вълко – Стоян Теодорович Чалъков – започват от 1834 г., когато пловдивският първенец съдейства за издаването на фермани, както вероятно се предполага за Изборската църква (за

¹ Инициатор и първи ктитор на „Св. св. Константин и Елена“ е коприщенският абаджия Тодор Петков Моравенов, преселил се в Пловдив в 1810 г. Пандурски, В. Поглед върху строежа и разукрасата на пловдивските старинни храмове. По случай 125 годишнината на църквите „Св. св. Константин и Елена“ и „Св. Неделя“ – 1832-1957. – Духовна култура, 1958, с.31, 34. Моравенов, К. Паметник на пловдивското население. Пловдив, 1984, с.245, 155.

съжаление няма запазени документи с неговото име), така и за църквите на Карлуковския и Троянския манастири, за църквата „Св. Николай“ в Плевен.¹ Ангажираността на копривщенския и пловдивски чорбаджия не означава винаги, че той е и гарител на строежите, какъвто е например в Троянския манастир и в Плевен. При всички случаи обаче, вероятно като още един негов ангажимент, е препоръката на известен и опитен майстор зограф, какъвто е Димитър Христов. Покровителството на тази авторитетна фамилия над самоковските зографи дава само първоначалния тласък на професионалните изяви и финансова стабилност на Доспейския род. През 40-те години Димитър и Захари добиват самочувствие и взаимоотношенията между двете фамилии са напълно равноправни. Ето едно сравнение. През 1836 г. Вълко Теодорович Чальков заема 30 000 гроша по време на строежа на новия Рилски католикон. Малко повече от 10 години по-късно, през 1847 Димитър дава заем от 10 000 гроша на карловските чорбаджии за изграждането на църквата „Св. Николай“.² В следващите години този заем с лихвите е

описан в сметководния тафтер на зографа Вече на самата карловска църква. Към 1853-1854 г. трима първенци от нахията Краище се жалвали за земята на съселяните си в Цариград.³ При престоя си те похарчили, вероятно за покупки, 40 000 гроша, „от които 10 000 гроша дал в заем чорбаджи Димитрия Самоковлията от с. Извор“.⁴ Интересното е, че и в случая заема Димитър не е пропуснал да получи и поръчка за икони от местните първенци. Известно е, особено след публикуването на сметководния тафтер на Димитър Христов, че една от странничните му дейности е даването на заеми с лихва (което е характерно и за Захарий Зограф).⁵ Големите суми, които дава в заем започват да се включват в сметките му от към 1842 г. Сред тях ще открием за 1845 г. „1000 гроша от х. Стоян Чальков“ (Стоян Чальков).⁶ В същата година изпраща отново по него 10 000 гроша в Филибе.⁷ През следващата 1846 г. той рисува икона за чорбаджи Стоян, за която получава 450 гроша, а в 1847, 1848 и 1849 г. отбелязва по 4000 гроша пак при Стоян Чальков.⁸ Това е доказател-

¹ Кесяков, Хр. Вълко и Стоян Тодорови Чалькови...., с. 45-48; Мутафчиев, П. Избрани съчинения, т. II, с. 380, 400-401.

² Радкова, Румяна. Рилският манастир през Възраждането. С., 1972, с. 77; Гергова, И. Сметководният тафтер на самоковския зограф Димитър Христов. ИДА, 88, 2004, с. 298.

³ Вж. Георгиев, П. Краище. 2003, с. 115-125. В карточка не е отбележано, къде е издадена книга.

⁴ Георгиев, П. Краище, с. 123.

⁵ Гергова, И. Сметководният тафтер..., с. 273, 284-305.

⁶ Гергова, И. Сметководният тафтер..., с. 296.

⁷ Пак там, с. 296.

⁸ Гергова, И. Сметководният тафтер..., с. 298, 302.

ство за изрядните финансови взаимоотношения между богатия бегликчия и зографа.

Изобщо такива документи като завещанието на зографа и неговият сметководен тифтер могат да очертаят една по пълна картина на живота на Димитър Христов, социалните и професионалните му контакти, неговите качества като човек, отношенията в семейството, към сестрите и брат му, между съпруг и съпруга, баща и деца. Те го представят като отговорен и грижовен брат и баща, който стриктно е водил не само своите и на децата си, но и на най-близките си (племенници) финансови сметки.

Търде интересни са отношенията между двамата братя, коренно различни по характер и темперамент. Те могат косвено да се проследят в сметководния тифтер на Димитър и кореспонденцията на Захарий с Неофит Рилски. Отгавна известната бележка в тифтера от 1831 г., която е била публикувана без втората част, е коректно изтълкувана от И. Гергова като уговорка за конкретно получена поръчка за 6 700 гроша, а не е договор за съвместна работа изобщо.¹ В нея се уточнява, че Димитър ще взима четири дяла от печалбата, а Захарий – три, за своя чирак да отделят 200 гроша и „...що ни остане да си делиме на че-

тири дела и на три дела братски без вражда.“² В писмата до Неофит Рилски самочувствието и професионалната увереност на Захарий, вероятно след изпълнението на стенописите в Бачковския манастир (1840), постепенно еволюира, той е изключително настъпителен и настойчив към своя дългогодишен учител и приятел, който вероятно е намован да следи за наемането на зографите и изпълнението на стенописите.³ И докато в началото (април 1840) той е склонен да работи с брат си, който го е поканил да му помога и се надява Димитър да пазари обща работа, в началото на следващата година (февруари 1841) той признава брат си за голям майстор, но вече е с намерение да работи самостоятелно – „по башка да сме“ и „секу от работата си да се пофали“. По мое мнение Захарий е бил голям „йезум“. В края на същото писмо, макар и да е скромничи, с желанието „да изпита калемо си само на едно клошенце“, той вече има смелостта да дава и съвети – че украсата на храма е сложна и отговорна работа и зографите (т.е. брат му) трябва първо да се изпитат и после да се възложи изпълнението на куполите. И в крайна сметка той постига целта

² Гергова, И. Цит. съч., с. 292.

³ За цитираните писма по-долу вж. Влахова, А., Ам. Шаренков, Е. Генова. Нови проучвания върху възрожденските стенописи от Риломанастирския ансамбъл. Изкуството, 1986, 8 и цит. там лим.

¹ Василев, А. БВМ, с. 323; Гергова, И. Сметководният тифтер..., с. 277.

си – на него му е възложено изписването на най-важната част от храма – на централния купол и четирите слепи купола около него. Самоуверените му съвети (но както днес виждаме са напълно основателни) продължават и по нататък. Малко повече от десетина дена (м. май 1841 г.) след като научава за склончения договор с Йоан Иконописец и Коста Вальов за изписването на олтара, той реагира светковично и отправя остра критика към зографите, които използват безир при стенописите: „Тия на безир ги правят, защо не можат на мокро, а на мокро образ да се направи каквото да го харесам... иска да е майстор човек, защото тая метода иска голем чебуклук у ишкиомата“. И накрая ще посоча още един пример. Известно е, че през март 1851 г. игуменът на Лаврата „Св. Атанасий“ на Света гора кани лично Димитър Христов Зограф, както и Йоан Иконописец и Димитър Молеров да изпишат нартуката на централната църква.¹ Известно е, че нито един от тях не заминава за Атон. Но в своето любезното писмо-отговор Димитър изтъква една особено важна причина. Самият Захарий вече е тръгнал за Света гора за евентуално уговоряне изпълнението на стенописите от гвамата братя, но той предупреждава, че не може да

работи със Захарий „...тъй като моята четка и неговата четка са различни“.² В своето капитално изследване Асен Василиев атрибуира като творби на Димитър Христов няколко иконописни ансамбъла: в църквата „Св. Неделя“ (1833) в Пловдив, в Троянския манастир (ок. 1840), „Св. Никола“ (1847-1849) в Плевен, Берковската църква „Св. Богородица“ (1851), в Карлузовския манастир, Врачанска църква „Св. Възнесение“ (1857 и 1858); някои от иконите във Велешката църква „Св. Пантелеимон“ (след 1840) и „Св. Богородица“ (1838) в Скопие (днес не съществува) в Македония, както и водещата му роля в изписването на католикона на Рилския манастир³. Една от последните публикации относно на Е. Попова, посветена на изявите на зографа в Македония, разшири кръга на творбите му с икони от църкви „Св. Спас“ в Скопие (ок. 1825), „Св. Димитър“ в Крича Паланка (ок. 1836) и „Св. Йоан Предтеча“ в Кратово (ок. 1837).⁴

Още една публикация на колегата от Македония Виктория Поповска-Коробар добави нови съществени паметници на иконописта за творчеството на зографа: икона на Св. Богородица Млекопитателница (30-те г. на XIX в.) от частна

¹ Василиев, Ас. БВМ, с. 354; Динова-Русева, В. Първомайсторът Димитър Зограф ..., с. 34.

² Динова-Русева, В. Първомайсторът Димитър Зограф ..., с. 34.

³ Василиев, А., БВМ. С., 1965, с.323-328.

⁴ Попова, Е. Иконите на Димитар Христов во Македонија. – Зборник Средновековна уметност, 3, Скопје, 2001, с. 215-224.

колекция, икона на св. св. Константин и Елена (1847) от църквата „Св. Димитър“ в Скопие; икони от църквата „Св. Никола“ в с. Ранковце, Кривопаланечко (преди 1847); икони от църквата „Св. арх. Михаил“ в с. Оризари, Кочанско (1850); икони от църквата „Св. Георги“ в Кочани (ок. 1850) и накрая от църквата „Св. арх. Михаил“ от с. Спанчево, Кочанско (ок. 1845-1850).¹

Към паметниците, които сега се намерат в Р. Македония, в научно обръщение влезе още един особено важен иконописен ансамбъл от западните български покрайнини, сега в Сърбия. Става дума за църквата „Св. Троица“ в с. Извор, Босилеградско, която през XIX в. се е намирала в нахията Краище. Димитър Христов изпълнява един ансамбъл от около 56 икони, а Костадин Вальов, според откривателя на църквата Ал. Кулоңджиев, изпълнява стенопис в промезиса и декоративна орнаментика по част от стените и сървения мебелиар.²

Към тези нови попълнения ще добавя и няколко икони, които се съхраняват в Криптата (Св. Богородица Млекопитателница, Св. Богородица Троеруцица – 1851 и Св. Богородица със светици), публикувани от колегата Мариела Стойкова.³

¹ Поповска-Коробар, В. Бележки за неизвестни икони ..., с. 44-49.

² Кулоңджиев, Ал. Новооткрити творби на самоковски зографи в черквата „Св. Троица“ в село Извор (Босилеградско). – Паметници, Реставрация, Музеи, 2004, 3.

³ Стойкова, М. Икони от самоковски зографи в колекцията на НХГ. – Паметници. Реставра-

Най-ранната датирана икона на зографа от 1820 г. е публикувана за първи път в книгата на В. Пандурски „Паметници на изкуството от Националния църковен историко-археологически музей в София“.⁴ В анотацията той много точно посочва като неин автор Димитър Христов Зограф. Малката изящна икона на Св. Богородица Троеруцица е особено важна не само с факта, че е най-ранната известна и датирана творба на Димитър Христов, но и за това, че тя служи за отправна точка при атрибуирането на негови творби от ранния период в творчеството му до към втората половина на 30-те години. Образът на Богородица, който зографът изгражда е с по-издължено и тясно лице, много фино изписани черти – устни, нос, вежди; малко по-тъмна карнация; очите са бадемовидни, тъмни с изразителен поглед. В тази творба Димитър Христов стои много близо до своя баща и до много характерното меко излъчване на неговите Богородични образи.

Трябва да отбележа, че засега не можа да идентифицирам икона изцяло работена от него, преди 1820 г., т.е. преди смъртта на баща му., което говори също за консервативните възгледи в това отношение и на Христо Димитров. Самият той е оставил подписа

ция. Музеи, 2005, 2-3, с. 33-37.

⁴ Пандурски, В. Паметници на изкуството в Църковния историко-археологически музей – София. С., 1977, ил. 306, с. 401.

си Върху три икони.¹ Св. Богородица на трон със св. Харалампий и св. Алексей Божи човек се съхранява в ХГ – Пловдив (1787). Върху Убрус от църквата „Св. Георги“ в с. Голямо Белово (1808) той се е подписал като гарител. И третата икона е патронната на храма „Успение Богородично“ в Ново село-Щип (1810).

И все пак можа да изкажа някои свои наблюдения Върху последните икони на Христо Димитров от катедралната църква в Пазарджик. При всички случаи Димитър е помагал на баща си, особено след като внезапната му смърт настъпва в самия град Пазарджик и той е извикал лекар.² Като особено близка до стила на младия зограф в ранните му самостоятелни години ще посоча иконите на св. Йоан Предтеча в цял ръст, както и главните престолни икони на Иисус Христос и Св. Богородица, които са били предназначени за централния иконостас. Също така и някои от иконите от южния параклис „Св. Николай Мирликийски“ – на св. Йоан Рилски и патронната икона на св. Николай. Тези образи намират своите паралели в пластическата изразителност на стенописите от параклиса „Св. Йоан Богослов“ в Рилския манастир, които Димитър работи в 1824 г.

¹ Попова, Е. Зографът Христо Димитров от Сакмоков. С., 2001, с.87, 114, 119.

² Гергова, И. Сметководният тефтер..., с. 282.

WWW.SVET.BG